

FROM COGNITIVE LINGUISTICS TO CULTURAL LINGUISTICS

LAURA A. JANDA
University of Tromsø

1.0 Introduction

Which comes first – culture or language? The symbiotic relationship between culture and language should render this question meaningless. Language is a part of culture and culture is a part of language. The two are inseparable.

However, the scholarly community continues to treat culture and language as distinct entities, ignoring the possibility that they might influence each other. A relatively new movement in linguistics, namely Cognitive Linguistics, facilitates research on linguistic phenomena as artifacts of human experience. With its focus on how human beings conceive of, manipulate, and metaphorically extend meaning, Cognitive Linguistics can potentially open a bridge between linguistic and cultural studies. This article will propose a new line of research on Cultural Linguistics (2.0), showing what contributions Cognitive Linguistics can make to this endeavor (3.0). Case studies of linguistic phenomena with possible cultural import will be presented (4.0), as well as a concluding argument supporting future research on Cultural Linguistics (5.0).

2.0 Cultural Linguistics

Language is a part of culture because language is the vehicle for nearly every type of cultural expression. Culture includes not only the monuments of prose and poetry representing culture with a capital C, but also the jokes, sayings, songs and idioms of everyday culture with a small c that hold a speech community together. Even seemingly *wordless* artifacts in media such as music, dance, food, costume and handicrafts are ultimately transmitted from one generation to the next via lessons, apprenticeships, recipes and instructions that are expressed using language. Indeed, for this reason language is considered to be the single most important factor in shaping group identity. Since language is the vehicle of a group's culture, if a group's distinctive language is lost, access to both types of cultural expression (lofty and everyday) is cut off forever. When this happens, group identity is always severely compromised and most often vanishes. Unfortunately the vast majority of minority groups in the world are in the process of losing their languages, putting their cultures in jeopardy as well.

Culture is a part of language because the language that has grown with a community has also to some extent been molded to the task of expressing that community's culture. As a result, cultural concepts are embedded in language, and the architecture of each language contains culturally specific features. These include both lexical and grammatical characteristics. The lexical characteristics are often the most obvious and tend to attract more attention. Here, for example, we can cite nomenclature systems relating to specific ecological niches, such as the multitude of names used in some Siberian languages to reference reindeer according to their age, sex, level of domestication, breeding status... (Harrison 2006). Other salient examples are lexemes that exist in one language, but require lengthy explanations in another. For example, Czech has the verb *mlsat*, which is extremely difficult to translate into English, because English lacks a single word to describe eating something particularly delicious, not because one is hungry, but just because it is enjoyable. Another example is the Norwegian verb *å slurve*, which likewise lacks an English equivalent, but is marvelously well-adapted to describing the behavior of a student who does a rapid, sloppy job with homework. Less visible to the naked eye, but potentially more significant are language-specific grammatical characteristics such as syntactic constructions and verb inflections. Grammatical differences among languages are more likely to go unnoticed because they surface only under linguistic analysis, and they can be difficult to compare

across languages. However, the significance of grammatical differences is great because grammar dictates the way in which content can be organized and presented. Unlike lexical items which tend to be isolated facts, grammar is systematic and its impact is potentially more profound.

Linguistic output is not a direct expression of reality. There are several "prisms" through which information must pass before a speaker pronounces an utterance. Our sensory perception organs of necessity filter out some information from our observable environment, and already as information is being perceived it is conceptually categorized for storage and retrieval. Indeed the acts of perception and conception are concurrent and cannot be meaningfully separated, a fact that led Talmy (1996) to coin "ception" as an umbrella term for the per-/conceptual process. Beyond "ception", we must recognize that any information can be subject to various construals, and furthermore that linguistic utterances present more than observations on perceived reality: they can express mental states, imagined scenes, hypotheses, and pragmatic intentions. Thus, when confronted with a scene in which a boy picks a flower, there are many possible linguistic outputs, even for one and the same speaker, including: *The boy picked the flower*, *The flower was picked by the boy*, or *What a lovely thing to do for Mother's Day!* The first two options contrast in construal, with the first focusing more on the perspective of the boy and the second on the perspective of the flower. The third output integrates extralinguistic knowledge (that today is Mother's Day), as well as hypothesis and imagination (presuming that the boy will give the flower to his mother, envisioning her joy...). All three outputs are influenced by the grammatical options available in English, such as active vs. passive and exclamatory constructions like *What a...!* The overall choice of possible outputs is facilitated and constrained by grammar. Though the choices presented by grammar are largely unconscious, they are pervasive and can have powerful cultural implications since they connect to essential concepts such as human relations and time/event structure.

The grammar of a language determines a large set of parameters that its speakers must attend to in order to produce intelligible utterances, and these parameters differ widely across languages. A speaker of Czech, for example, needs to know the gender of any person or thing that will be expressed with a noun or pronoun, and must be prepared to mark gender in a variety of nominal, adjectival and verbal inflectional endings. A speaker of Finnish has no such worries, for the Finnish grammatical landscape

makes no gender distinctions whatsoever (Lehečková 2003). A Czech also has to pay close attention to number (singular vs. plural), since number has to be marked on nouns, pronouns, adjectives and verbs, but there are many languages like Chinese where grammatical number is not an obligatory category and can often be ignored. Some differences are not stark contrasts between the presence of a category in one language and its absence in another. There can be differences in the prioritizing of concepts in different grammars. In verb-framed languages (Talmy 1985) like Spanish, path of motion is usually encoded in the verb, while manner of motion is relegated to an adverbial, if it is expressed at all, as in *El perro entró corriendo* 'The dog ran in (lit.: The dog entered running)'. In a satellite-framed language like Czech, the priorities are reversed, and the manner of motion is usually expressed by the verb, while the path of motion is expressed in a prefix, as in *Vběhnul pes* 'The dog ran in (lit.: In-ran dog)'. Thus verb-framed languages focus on the path of motion, whereas satellite-framed languages primarily emphasize the manner of motion, giving the path only secondary priority, and this does indeed result in measurable differences in the ways that speakers of the two types of languages react in psycholinguistic tests (Malt-Sloman-Gennari 2003). Different metaphorical motivations can yield different grammatical structures. In Czech, for example, days of the week are understood as containers for events, as evidenced by phrases like *v pátek* 'on Friday'. Here Czech uses the preposition *v* 'in', which describes containment of physical entities. The English equivalent *on Friday*, shows us that English conceives of days of the week as surfaces, since it uses the preposition *on*, which signals location at the surface of an open space.

Decisions concerning whether and how to encode concepts like gender, number, manner of motion and temporal location might seem too minor to worry about until we recognize that any grammatical system entails hundreds of such decisions. In their entirety, the decisions specific to a given language constitute a distinctive linguistic profile which might be connected to culture in profound ways. The use of the word "connected" is crucial. It would not make sense to say that language is the driving force influencing culture, or conversely that culture determines language structure. Language and culture co-evolve in a symbiotic relationship, and are thus continuously tailored to each other. The cultural values of a speech community are relevant in distributing the differential investments that community will make in linguistic structures, and the linguistic

options that have evolved in a language will variously facilitate or discourage certain types of expression. This does not mean that a language is a conceptual prison that predetermines the opportunities of its speakers. It does, however, mean that a given speech community will have distinctive patterns of what Slobin (1987) calls "thinking for speaking", namely decisions about what concepts receive relatively more attention. The "thinking for speaking" that one does if one is speaking Czech is different from the "thinking for speaking" that one does if one is speaking any other language. The purpose of this article is to examine concrete examples of differences in "thinking for speaking" and to argue that these differences might be just as significant as other cultural differences.

Every language meets the expressive needs of its speech community. No language is in any way superior to any other language. However, the equality of effectiveness of languages should not be confused with identity or interchangeability. In other words, if there had never been a Czech national revival (*obrození*) in the mid 19th century, and the Czech language had died out and been replaced with German, the Czech culture probably would have died out with the language. One can't just take the contents of Czech culture and translate them into German without losing much of what makes Czech culture distinctive. The co-evolution of culture and language means that the matching of expressive needs (culture) and expressive capacity (language) is specific to each speech community. The Czech language is perfectly adequate for the expression of Czech culture, just as German is perfectly adequate for German culture. But they can't be swapped because a mismatch in language and culture endangers both. Again this article will present empirical evidence for specific linguistic differences with cultural significance.

3.0 How Cognitive Linguistics facilitates Cultural Linguistics

Before turning to the linguistic examples that I will present in support of recognizing grammatical structure as a type of cultural norm, it is necessary to introduce the framework that will be used in the analysis. Cognitive linguistics (Janda 2004c, 2006a) is particularly appropriate as a framework for exploring the grammatical interface between language and culture because of the way it approaches meaning and cognition. The attributes of Cognitive Linguistics that are relevant here are recognition of meaning

as inherent to all linguistic structures, grounding of meaning in human experience and extension of meaning via metaphor, integration of linguistic and non-linguistic cognition, and the absence of a presumed set of "language universals".

Cognitive Linguistics does not view language as consisting of autonomous "modes" such as lexicon vs. syntax. Cognitive Linguistics sees meaning as the driving force behind all linguistic phenomena; in other words, all grammatical units and structures are meaningful. Meaning is thus not something exclusive to the lexicon, but rather permeates all of grammar. Thus the use of a particular linguistic category (number, gender, case, aspect, etc.) or a particular grammatical construction (active, passive, indirect object, etc.) is not a matter of mere "mechanics". All grammatical units are meaningful and there is a continuum of meaning that joins the lexicon and syntax. If syntax is viewed as nothing more than a plumbing system that squirts out grammatical utterances, then there is no point in asserting that grammar might be relevant to culture. But if grammar is engaged in the project of conveying meaning, as asserted by Cognitive Linguistics, then it is both possible and necessary to recognize grammar's relevance to culture.

Within the framework of Cognitive Linguistics, meaning is grounded to reality via the embodied experience of human beings, and metaphor is the main vehicle for extrapolation beyond this physical experience. For example, all human beings experience gravity at work on their own bodies, yielding a distinction between UP as a state that requires energy as opposed to DOWN which is where things fall. It is probably the case that most languages employ metaphorical extensions of UP vs. DOWN in order to classify and manipulate more abstract concepts, but the range of such concepts and the details of these metaphors is language-specific. Both Czech and English use UP vs. DOWN to organize various scales – temperatures, prices, etc. 'rise' and 'fall' in both languages. But there are some differences. There are several abstract domains where Czech uses a vertical scale, with *nad* 'above' marking a point on the scale that is exceeded, but the usual English equivalents use the non-vertical *beyond*, as in *nad očekávání* vs. *beyond expectation* and *nad mé chápání* vs. *beyond me* (*beyond my understanding*). In the case studies below we will see more compelling (and more complex) examples of differences in metaphorical motivations for linguistic structures across languages. The point here is that Cognitive Linguistics views metaphor as a pervasive and necessary

component of linguistic meaning (both lexical and grammatical). Because the details of metaphorical extension differ from language to language, each language has a unique metaphorical profile, and this profile has cultural relevance.

Cognitive Linguistics does not assume any division between linguistic and "extralinguistic" cognition. In other words, Cognitive Linguistics assumes that linguistic categories behave in the same way as all other human cognitive categories and are subject to the same constraints on psychological and neurological plausibility. Thus the structure of the per-/conceptual category for the color blue is subject to the same cognitive constraints as the linguistic category represented by the lexeme *blue* in English (or *modrý* in Czech, etc.). This does not imply that colors (or anything else) are conceived of in the same way in all speech communities, nor that there is any conformity in the associations with color terms across languages (indeed there is significant variation; cf. Rakhilina 1995). But the basic architecture of both per-/conceptual categories and linguistic categories is the same. "Extralinguistic" knowledge, such as what a concept like *blue* means for an English-speaking culture, is part of the same package, fully integrated with the linguistic category. The parallels that Cognitive Linguistics acknowledges among experiential, linguistic and cultural knowledge yield a coherent approach in which the study of linguistic phenomena is de facto the study of cultural phenomena, for the two are inseparable. On this basis, Zaliznjak, Levontina and Šmelev (2005) argue that by studying the use of "key words" in Russian one can shed light on the Russian worldview, directly connecting lexical and cultural phenomena. In this article I will explore linguistic and cultural parallels at the level of grammar.

Cognitive Linguistics makes no a priori assumptions about the content of languages. Cognitive Linguistics does not adhere to the presumption (common in other linguistic frameworks) that there is a single "universal grammar" underlying all languages. If the purpose of linguistic inquiry were to find specific universals that all languages are based upon, then linguistics would ultimately be about eliminating the "noise" of diversity to discover uniformity. A framework that assumes uniform universals does not facilitate the exploration of diversity, be it linguistic or cultural. Cognitive Linguistics assumes only that linguistic cognition is part of overall cognition and behaves in the same way. Human perceptual experience may be categorized in many different ways, focusing on and ignoring various parts of the information continuum. In both Czech and English, for

example, much of physical location is organized around concepts of containment and supporting surfaces, using prepositions such as Czech *v* and *na* and English *in* and *on*. In Korean, however, the important distinction is between tight (*kkita*) and loose (*nehta*) fit (Bowerman & Choi 2003). Thus whereas speakers of Czech and English would make a distinction between *kazeta v obalu/a cassette in its wrapping* and *prsten na prstu/a ring on one's finger*, for a Korean speaker, both are described as *kkita* 'tight fit', and overall the pattern of how locations are categorized is quite different. Cognitive Linguistics does not assume that Czech, English and Korean are all working with the same universal set of distinctions. This framework celebrates diversity and supports investigation of the inherent values of the different distinctions made in different languages. In this way it also supports the exploration of parallels between linguistic and cultural diversity.

To sum up, Cognitive Linguistics is well-suited to research on how grammatical differences serve also as cultural differences. If meaning plays a role in all linguistic phenomena, and grammar is connected to culture via shared content, then grammar is part of the semiotic endeavor of projecting values and identity. Recognition of the pervasive role of metaphor in grammar likewise strengthens the bond between language and culture, since both use metaphor to elaborate their content. The inclusion of "extralinguistic" knowledge in linguistic categories integrates language and culture by acknowledging that cultural knowledge is actually embedded in linguistic categories. By not assuming that all languages boil down to a single set of universals, Cognitive Linguistics encourages us to focus on language-specific values and their culture-specific parallels. I will present a few such parallels in section 4.

4.0 Case Studies

The grammar of any single language presents a mass of details, and a comparison across grammars necessarily compounds this complexity. In order to prevent the main ideas from being drowned in a flood of miscellaneous facts, the presentation is organized thematically and restricted to two domains: 1) human relations and 2) time and event structure. The details are important, however, since the purpose here is to find the cultural meaning in what at first glance appears to be a chaos of minutia subconsciously manipulated by speakers. Because it is essential to respect the details,

I will limit the case studies primarily to languages that I am well-acquainted with (Czech, Russian, Polish and English), and will draw upon decades of research on language-specific details. Thus the generalizations I will be making here rest upon thorough appreciation of the complex realities of the languages in question.

In the case studies, the objective is to find how one language consistently directs attention to certain characteristics of human relations or time/event structure, while other languages show different patterns of directing attention. The cultural implications are tentative and subtle, but they are significant because they are systematic – they reflect patterns of conceptualization that affect every speaker every day. In some instances (aspect, for example) these patterns are so widespread that they have to be attended to every time a speaker opens his/her mouth.

4.1 Human relations

Given that meaning is grounded in human embodied experience, it is perhaps no surprise that human relations are often prominently encoded in the grammars of languages. Human beings and their relations to events and each other constitute a core feature of human experience. Below I present four case studies contrasting grammatical portrayals of human relations in various Slavic languages.

4.1.1 Virility

All Slavic languages (except probably Slovene) have some grammatical means to express virility, the distinction between male human beings and all other possible entities (women, horses, books, substances, locations, abstractions). These grammatical means include special numerals used only for counting men, inflectional endings used only in association with nouns denoting men, and special syntactic constructions. As I have shown (Janda 1997, 1999, 2000), the phenomenon of virility is far more robust in Polish than in any other Slavic language. Polish has, in addition to numerals used for counting other items, two sets of numerals dedicated only to counting men: *dwu/dwóch* 'two', *trzech* 'three', *czterech* 'four', *pięciu* 'five', *wielu* 'many' (this series includes all possible numerals); and *dwaj* 'two', *obaj* 'both', *obajdwaj* 'both two', *trzej* 'three', *czterej* 'four' (a series limited to these items). The virile numerals are remarkable in that both series specify that all of the items counted are male humans (unlike other Polish virile morphology which can be used for mixed groups, provided

they include male humans). The first series (the one that can be used for all possible integers, plus indefinite numerals) is associated with a special syntactic construction in which the verb appears with neuter singular (default) agreement, the noun designating the male humans is marked with the Genitive plural, and there is no Nominative subject, as in: *przyszło trzech studentów* 'three male students came (literally: came three of male students)'. In the marking of virility on plural nouns Polish provides a selection of options: honorific virility, neutral virility, and deprecatory virility. Both honorific and neutral virility entail special Nominative plural and Accusative (= Genitive) plural endings for nouns denoting male humans, along with virile syntactic agreement on associated adjectives, pronouns, and verbs. Deprecatory virility assigns the same inflectional endings and syntactic agreement patterns as used with females, animals, and inanimate objects. In the Nominative plural, the endings are as follows: *-owie* is the honorific ending, *-i/(-y)* with consonant mutation and *-e* are neutral virile endings, and *-y/(-i)* without consonant mutation is the deprecatory ending. The distribution of these endings among nouns that refer to men is revealing. Nouns that typically receive the honorific *-owie* include prestigious titles and professions, such as *królowie* 'kings', *generałowie* 'generals', *geografowie* 'geographers', ethnonyms (if monosyllabic) *Bałtowie* 'Balts', and male kinship terms like *ojcowie* 'fathers'. Some professions can receive either honorific or neutral virile endings, such as *psychologowie/psycholodzy* 'psychologists' and *profesorowie/profesorzy* 'professors'. Most remaining virile nouns receive the neutral ending *-i/(-y)* with consonant mutation, as in *studenci* 'students' and *autorzy* 'authors'. A few nouns occur with either neutral or deprecatory virility marking, such as *Żydzi/żydy* 'Jews', *Murzyni/murzyni* 'Negroes', and *cyganie/cygany* 'Gypsies'. Nouns referring to male human beings that belong to marginalized or maligned segments of the population tend to have the deprecatory ending, as in *bękarty* 'bastards', *koniokrady* 'horsethieves', *karły* 'midgets', *pedały* 'homosexuals (vulgar)'. Clearly the grammar of Polish focuses attention on a scale of virility that places certain "outstanding" types of men at the top of the scale and negatively-evaluated men at the bottom. Elsewhere I have argued that virility, along with other phenomena peculiar to the morphology of masculine nouns in Polish, is motivated in part by a SELF vs. OTHER continuum that identifies the SELF as an "ideal" Polish male at the top end of the virility scale. Groups that diverge from an Idealized Cognitive Model (cf. Lakoff 1987) of the adult Polish male in terms of size,

race, religion, socio-economic status, or sexual orientation are disadvantaged in terms of the recognition of their virility. Certainly it would be unfair to suggest that Polish language and culture are more discriminatory against peoples of different race and persuasion than any other language and culture. It would make more sense to acknowledge that such distinctions are rampant in many societies, and just happen to be somewhat more salient in Polish grammar. However, there are some parallels here that should not be ignored either. According to the 2006 CIA World Fact Book, 96.7 % of Polish citizens today are ethnic Poles, with no minority group constituting more than 0.4 % of the population. This makes Poland the most ethnically homogeneous state in the EU for which we have reliable data on ethnic composition (some states do not collect such information, and a few, like Greece, ingenuously report that "there are no ethnic divisions"). Homogeneous societies are often less accustomed to accepting diversity. Poles are demonstrably more nervous than most of their neighbors about the "purity" of their language (Dybiec 2003). The correlation of homogeneity and linguistic xenophobia with the use of a virility scale topped by the "ideal" Pole might not be accidental. Poland is also a country where chivalry has been particularly prized and cultivated – it may be the only place in Europe where a woman can still expect a man to kiss her hand when introduced. We cannot say for certain that there is any link between these linguistic and cultural realities, but neither can we rule out the possibility that they have co-evolved to be consistent with each other.

4.1.2 Domination

Both Russian and Czech inherited from Proto-Slavic a system of grammatical cases including the Instrumental and the Dative. Even today, the semantic profiles of the two cases in the two languages are quite similar, but if one looks very closely, there are a few striking differences. One such difference involves the case government of verbs that express domination (for more data, see Janda–Clancy 2002 & 2006).

In both Russian and Czech, the Instrumental case is used with verbs that express mastery. In both languages one can say things like (Russian) *Devuška vladeet kistočkoj/russkim jazykom*; (Czech) *Dívka vládne štětcem/ruštinou* 'The girl has mastery of the paintbrush/the Russian language', and the grammatical constructions are identical, with the paintbrush and the Russian language in the Instrumental case in both languages. But only in Russian is the Instrumental used to mark people who are mastered.

Some examples of Instrumental-governing verbs of this type in Russian include: *dirižirovať* 'conduct (a musical group)', *komandovať* 'command', *praviť* 'govern', *rukovodit'* 'lead, direct', *upravljat'* 'govern, administer', *verxovodit'* 'lead'. Thus when speaking Russian, if you want to say that someone (A) dominates another person (B), you use the same construction you would use if you want to say that someone was writing with a pen or moving a chess piece, as in *Malčik pisal avtoručkoj/pošel peškoj* 'The boy wrote with a fountain pen/moved his pawn'. Czech does not exploit this parallel, but instead uses the Dative case to express the domination of human beings, as described below.

In both Russian and Czech the Dative case can be used with verbs that denote human relationships, be they equal or unequal. So in both languages, verbs denoting human relationships where the two parties are equally matched use the Nominative for the subject and the Dative for the object, as in Russian *ravnjaťsja* 'equal', *protivostojat'* 'withstand' and Czech *rovnat se* 'equal', *odolat/odolávat* 'resist'. Both languages can also mark an unequal relationship where the Nominative subject is weaker and therefore submits to a Dative object, as in Russian *poddatsja/poddavatsja* 'submit to', *ustupit'/ustupať* 'yield to' and Czech *poddat/poddávat se* 'submit to', *ustoupit/ustupovat* 'yield to'. The third logical possibility is that the Nominative subject is the one with the upper hand, thus dominating the Dative object. This option is realized only in Czech, where the set of verbs denoting domination uses the Dative case, as in *dominovat* 'dominate', *vévodit* 'rule', *vládnout* 'govern'. The set of Dative-governing Czech verbs fills the same semantic niche as the set of Instrumental-governing Russian verbs listed above. Russian views a person who is dominated as grammatically equivalent to a tool or a means by which domination is achieved, a mere pawn. Czech, however, views domination as a meeting between two human beings with unequal spheres of influence: the person dominated is engaged in a relationship, but just happens to be weaker. It could be that this difference in Russian and Czech grammars is accidental, but it does happen to conform to a difference in historical experience. Russia has been one of the greatest imperial powers on the planet, dominating scores of other ethnic groups and states, whereas the Czechs have more frequently found themselves the objects of domination, and would logically be more invested in the human dimensions of a dominated people.

4.1.3 Being, having, modals and impersonals

Like 4.1.2, this case study contrasts Russian and Czech. For further detail and linguistic data, see Janda–Clancy 2002, Janda forthcoming a. Russian is a be language and Czech is a have language. This means that Russian does not HAVE a neutral verb meaning 'have', but uses the verb meaning 'be' to express possession. The most neutral way to say 'I had a car' in Russian is *U menja byla mašina*, literally 'By me was car', where the verb *byla* 'was' agrees with *mašina* 'car', the Nominative subject in this construction. Without a neutral verb meaning 'have', Russian has had no opportunity to develop modal meanings as extensions of such a verb. On the whole, the Russian repertoire of modal verbs is rather impoverished, for it is limited to only one such verb: *moč* 'be able'. To compensate, Russian has a rich inventory of impersonal constructions that express modality, placing the logical subject in the Dative case. Thus in Russian one says *Mne nužno/nado/pridetsja/udalos' uiti* 'I need to/have to/will have to/managed to leave', literally 'To me (Dative) needed/required/will happen/succeeded to leave'. These and other types of impersonal constructions are pervasive in Russian, which is a language where obligation, desire, and necessity are usually conceived of as experiences that happen to people marked by the Dative case. Czech, as a HAVE language, does have a neutral verb meaning 'have', namely *mít*. Czech *mít* 'have' has developed modal uses roughly equivalent to English *should*, *ought*, as in *Mám ti koupit ten lístek?* 'Should I buy you the ticket?', literally 'Have I to you to buy the ticket?' And Czech has no shortage of other modal verbs, such as *moci* 'be able', *muset* 'have to', *smět* 'be allowed', *potřebovat* 'need'. Czech is overall less enamored of impersonal expressions than Russian, being a language where human agency is regularly factored into obligation, desire, and necessity. To sum up, Russian is a language where things happen to people, whereas Czech, like English, is a language where many of the same experiences are instead things that people do. It is possible that there is a cultural correlate here as well. Russian fatalism is a famous phenomenon, which has been commented on by scholars and writers from Nietzsche (in his *Ecce Homo* in 1888) to Guelassimov, who declared in 2006 that Russians are "addicted to fatalism" (<http://europe.courrierinternational.com/eurotopics/article.asp?langue=uk&publication=27/10/2006&cat=REFLECTIONS&pi=1>). There is no corresponding "Czech fatalism"; such an attitude is not a recognized part of Czech culture.

4.1.4 Czech *si* – for one's own pleasure

Czech preserved the Proto-Slavic short form Dative clitic reflexive pronoun *si* 'for oneself', which was lost in many neighboring languages (Russian and Polish, for example). Czechs have made a large linguistic investment in the expression of self-indulgence with this particle, and this investment may reflect on their culture. For more detail on this phenomenon, see Janda 2004a and Janda–Clancy 2006. There are a few Czech verbs that use *si* to express reciprocity, as in *zavolat si* 'call each other', but aside from this use of *si* to express mutual activity, all other uses of *si* express benefit and self-indulgence.

Czech *si* can be combined with near-synonyms of 'give' to denote that someone has procured something for himself or herself, as in the following verbs: *dobýt si* 'obtain (for oneself)', *dovolit si* 'allow oneself', *koupit si* 'buy (for oneself)', *obstarat si* 'obtain (for oneself)', *opatřit si* 'obtain (for oneself)', *pořídit si* 'acquire'. There are, additionally, a number of verbs that take on the meaning of 'give' only in the presence of *si*: *chtít si* 'want for oneself', *přisvojit si* 'adopt/take possession', *přivlastnit si* 'take possession', *vynutit si* 'require/get by force', *zasloužit si* 'deserve', *zažádat si* 'demand', *získat si* 'get'. The verbs *dát* 'give' and *vzít* 'take' undergo a semantic collapse in the presence of *si*, such that both express 'give to the self', as in: *Vzal si cigaretu a hned si ji zapálil* 'He took a cigarette (for himself) and lit it immediately'. The use of a verb with *si* to mean 'take from the self' is limited only to situations where this would be beneficial, as in: *Ten další zákusek sis mohl odřící, začínáš se podobat svému otci*. 'You could have refused (for yourself) that extra pastry, you're beginning to look like your father'. Both *dát* 'give' and *vzít* 'take' participate in important idioms in conjunction with *si*; *dát si* means 'have (food, as when ordering in a restaurant)', and *vzít si* means 'marry (take wife/husband)'.

Czech *si* is actively deployed in the expression of benefit, where it serves as a barometer of self-indulgent behaviors. This can be seen in distinctions between the uses of verbs with and without *si*, such as: *hrát* 'play' vs. *hrát si* 'play for fun', *házet* 'throw' vs. *házet si* 'throw for fun'. The use of *si* to express self-indulgence is productive, as we see in these examples: *Klikněte si pro větší obrázek* 'Click (for yourself) for a bigger picture'; *V jednom seriálu jel hlavní hrdina autem, na klíně měl notebook a surfoval si po Internetu* 'In one serial the main character was riding in a car, he had a laptop on his lap and was surfing the Internet (for himself)'. Czech *si*, along with the prefixes *po-* and *za-*, participates in a morphological derivation pattern

that likewise indicates the “pleasure factor” of certain activities, as in *zajezdit si* ‘go for a ride (for pleasure)’ and *pochutnat si* ‘take a taste of (for pleasure)’.

Personal comfort and hygiene are associated with Czech *si*. Verbs that express taking convenient positions require the use of *si*: *sednout si* ‘sit down’, *lehnout si* ‘lie down’, *dřepnout si* ‘squat’, *stoupnout si* ‘stand up’ (used only when standing is convenient for a task). Verbs expressing the routine maintenance of body parts (and some possessions, usually shoes and clothes) are accompanied by *si*, producing common phrases such as *umýt si hlavu* ‘wash one’s head/hair (literally: wash for oneself head)’, *vyčistit si zuby* ‘brush one’s teeth’, *ostříhat si nehty* ‘cut one’s nails’. Various verbs expressing both physical and psychological relief are commonly combined with *si*, such as: *oddechnout si* ‘take a breather’, *odpočinout si* ‘rest’, *odskočit si* ‘relieve oneself (go to the bathroom)’, *pohovět si* ‘loungue’, *postěžovat si* ‘complain’. A more subtle expression of benefit is found with the verbs expressing awareness and capability that combine with *si*: *cenit si* ‘appreciate’, *myslet si* ‘have an opinion’, *pamatovat si* ‘remember’, *všimnout si* ‘notice’.

Though there are examples of harm expressed with *si*, this use carries implications of accident or ultimate benefit (through necessary punishment). Harm to a body part is necessarily interpreted as an accident (since otherwise *si* is an indicator of self-indulgence) in expressions such as: *narazit si palec* ‘stub one’s toe’, *podvrtnout si kotník* ‘sprain one’s ankle’, *rozbít si koleno* ‘skin one’s knee’, *zlomit si nohu* ‘break one’s leg’. On occasion, if a person feels the need to castigate himself or herself for doing something foolish, it is possible to use *si* with a punishment verb to deliver self-flagellation, such as *nařádkovat si* ‘slap oneself’ and *nakopat si* ‘kick oneself’. This use of *si* strongly implies that the punishment is beneficial to the self, as seen in this example: *Já mám na sebe vztek, já bych si nakopal, já jsem blbec* ‘I’m furious with myself, I could kick myself, I’m an idiot.’

To sum up, the Czech language makes a large and consistent investment in the emphatic expression of the benefit to the self of acts that increase comfort, convenience, pleasure, relief, and the like. Among the Slavic languages, only Slovak, which also has a Dative reflexive clitic pronoun, shows similar investment in expressions of self-indulgence. This emphasis is typologically unusual. It is tempting to speculate that the use of *si* to express self-indulgence may be correlated with cultural patterns of conceptualization, such as the me-first self-indulgence of Švejk, the individu-

alized comforts offered by the “inventions” of Jára D. Cimrman, Dubček’s policy of “Communism with a Human Face”, and the focus on personal comforts of the Husák administration (which even reasoned aloud that the Czech and Slovaks would tolerate Communism better if their personal needs were met). This attitude contrasts sharply with that of Russia, which under Communism was much more focused on collective than on individual needs (which were sometimes met on “shopping trips” to Prague). It is probably not possible to prove this connection, but the alignment of grammatical and cultural expressions is compelling.

4.2 Time and events

Time is perhaps the only feature of our existence which we all agree exists despite the fact that we have no direct perceptual experience of it. We know time only via observation of present states in comparison with memories of former states. It seems that all human beings use experiences of space to understand time. In a study of fifty-three typologically diverse languages, Haspelmath (1997) has shown that all languages use TIME IS SPACE metaphors, but these metaphors are language-specific in detail. The Slavic languages have a fairly unique aspect system used to describe the way in which events interact with time, and this system is not uniform across the Slavic languages. For more detail on these phenomena, see Janda 2002a, 2002b, 2004b, 2006; cf. also Mehlig 1994, 2003.

Aspect is an obligatory morphological feature in Slavic languages, whereas in English it is non-obligatory and generally more lexical than grammatical. Because aspect is obligatory for all forms of verbs, for Slavs, all activities require aspectual designation. Slavic aspect describes how an event occupies time, and distinguishes between Perfective and Imperfective. Perfective events are conceived of as discrete solid objects; Perfective aspect describes single, definite, delimited, completed, sequenced events. These events occupy time the way a concrete object occupies space, like individual, countable objects with clear edges. An example would be (Russian) *Pisatel’ napisal roman* ‘A writer wrote a novel’, where the event is unique and completed, with definite starting and ending points. Imperfective events are conceived of as fluid substances; Imperfective aspect describes that are ongoing, unbounded, simultaneous events. These events occupy time the way a substance occupies space, like uncountable, spreadable masses with no clear edges. An example of an Imperfective event is (Russian) *Pisateli pišut romany* ‘Writers write novels’, which is a

general statement without any temporal borders or definite referents. Germanic languages like English lack Perfective vs. Imperfective aspect; when English expresses aspect, it is in terms of Progressive vs. Non-Progressive.

In a Slavic language one cannot talk about singing or smiling in general; one always has to decide whether a given event is packaged as Perfective or Imperfective. This requirement to categorize all activity in terms of event structure is reflected in the use of temporal expressions. Russian, Czech and Polish all use a destinational preposition with the Accusative case to describe when something took/takes/will take place: (Russian) *v subbotu*/(Czech) *v sobotu*/(Polish) *w sobotę* 'on Saturday'. In a very real sense, all of these languages are suggesting that the event is something pre-packed, pre-existing, that arrives "into" a day in the timeline. This dynamic insertion of pre-categorized events is very different from the English perspective where location in the timeline is more static. The primary distinction in Slavic is aspect; tense is secondary and not expressed in all verb forms. This is the reverse of languages like English where tense ranks higher than aspect, which need not be expressed at all. Again, the Slavs are more concerned with the type of event involved than where it is in the timeline. Slavic and English speakers often describe differences in understanding of time as a major contributor to culture shock when visiting each other's countries. Perhaps this could be due to the fact that Slavic speakers are focused on precise understanding of the contours of an event as Perfective vs. Imperfective and are less concerned about when the event takes place, whereas English speakers are more interested in when something takes place than in what kind of event it is.

Among languages that do have a Perfective vs. Imperfective distinction, Slavic is unusual in that Perfective serves as the marked member of the distinction; in nearly all other languages with this distinction (such as Romance languages, Chinese, and Arabic), Imperfective is the marked member (Dahl 1985). This means that for Slavs, the prototypical, unmarked type of event is unbounded and simultaneous rather than complete, which is apparently atypical world-wide; most linguistic cultures with an aspect system prefer to recognize the prototypical event as one that is complete.

Within Slavic there are variations in the implementation of Perfective and Imperfective aspect. It appears that Russian is not only geographically, but also aspectually far from the Slavic center of gravity, for Russian's use of aspect is unusual. Russian tends to use the Imperfective more than other Slavic languages, making distinctions that are not made in other

parts of the Slavic territory. For example, whereas all Slavic languages tend to make use of the Imperfective in historical present narratives, Russian (along with Ukrainian and Polish) has taken this tendency to the extreme, excluding Perfective verbs from this context (cf. Dickey 2000: 125–54 and Stunová 1993). The East Slavic languages (Russian, plus Ukrainian and Belarusian) and Bulgarian have a use of the Imperfective called the "general-factual" which is absent in other branches of the Slavic family (Dickey 2000: 95–110). The general-factual uses the Imperfective as a backgrounding device to deemphasize a unitary completed event that would otherwise be represented by a Perfective verb. Russian is entirely unique in its use of Imperfectives as a politeness device in certain proscribed situations (such as coming to a person's home on a visit). Thus Russian alone will require the use of Imperfective *sadites'* 'sit down' when inviting a guest to be seated; compare the use of Perfectives for the same purpose in other Slavic languages, such as (Polish) *niech pan siądzie*, (Czech) *sedněte si*, (Bulgarian) *sednete (si)*, (Bosnian–Croatian–Serbian) *sedite*. Only the East Slavic languages plus Bulgarian can use the Imperfective to signal that a completed event has been annulled (Dickey 110–119). This use of the Imperfective is associated with verbs describing reversible actions, such as taking and replacing items, opening and shutting doors or windows, travel and change in position. In Tolstoy's Russian translation of *The Three Bears*, the father bear, seeing his rumpled, but empty bed, roars: *Kto ložilsja v moju postel' i smjal ee?* 'Who lay down in my bed and messed it up?' He uses the Imperfective verb because whoever lay down there is no longer there, since Goldilocks ran away before he got there.

In all of these examples, we see that Russian (with or without some neighboring languages) has a strong tendency to prefer the Imperfective, thus choosing a diffuse, fluid representation for what other Slavic languages would characterize as discrete, unitary events. This is consistent with another linguistic boundary described by Corbett (2000:80), who finds that Russian, which uses singular-only mass nouns for items such as *karto-fel'* 'potatoes', *kljukva* 'cranberries', and *izjum* 'raisins', tends to use diffuse, mass designations for relatively larger items than other Slavic languages (cf. the Czech count-noun plural equivalents *brambory* 'potatoes', *brusinky* 'cranberries', and *(h)rozinky* 'raisins'). The size boundary for individuation of objects is simply higher in Russian. The fact that the level of granularity in Russian, for both nouns and verbs, is coarser in Russian than in other Slavic languages might correlate to the difference between Czech

focus on the individual as opposed to Russian focus on collectives alluded to in 4.1.4 above.

5.0 Conclusion

The case studies presented in section 4 provide evidence of tantalizing parallels between language and culture revealed by analysis of language data in the framework of Cognitive Linguistics. It is a fact that languages systematically direct attention to certain facets of our existence, while systematically ignoring other facets, and that the way each language shapes attention is language-specific. It is also a fact that language is one of the primary identifiers of ethnic groups, and the means by which much of their culture is expressed. It would be reasonable to expect languages and cultures to co-evolve to be mutually compatible. We do not expect that everything in a given language's grammar is consistent with the speech community's culture, or even relevant to culture at all. Certainly there are details of other domains of culture, for example culinary culture, that are not relevant to any other aspect of culture; whether or not a community puts garlic in their soups doesn't have to bear on how members of the group interact or conceive of their identity. It is not hard to find details of linguistic difference that are probably culturally irrelevant. For example, Polish uses the preposition *do* and the Genitive case to mark human beings as destinations, as in *Idę do mamy* 'I am going to my mother'. Other Slavic languages require the preposition *k* and the Dative case for this situation, as in (Russian) *Ja idu k mame*/(Czech) *Jdu k mámě* 'I am going to my mother'. This difference in treatment of human beings as destinations does not seem to correlate with anything specific to Polish culture. There are also counterexamples to the correlations suggested above. For example, though Russian almost always shows a stronger preference for Imperfective verbs than other Slavic languages, there is one use of aspect where Czech and Slovak admit Imperfectives although Russian (and all the remaining Slavic languages) prefers Perfectives, namely in narrations of sequenced events (cf. Dickey 2000: 203–218 and Stunová 1993: 124–129). This example contradicts the overall trend described in 4.2. Yet the presence of linguistic facts that are irrelevant or even inconsistent with culture does not necessarily negate the possibility that language and culture might be congruent in other ways. We should not reject that possibility

without having thoroughly investigated it. Furthermore, our opportunities to pursue this possibility are just opening up as more analyses are being made in Cognitive Linguistics. The correlations presented here are preliminary and tentative. They are presented in the hope that they will inspire a new line of research using Cognitive Linguistics to examine the cultural linguistic phenomena that help to define the identities of thousands of speech communities on Earth.

LITERATURE

- Bowerman, Melissa–Choi, Soonja:**
Space under construction: language-specific spatial categorization in first language Acquisition. In: Dedre Gentner–Susan Goldin-Meadow (eds.): *Language in mind*. MIT Press, Cambridge–London 2003, pp. 387–427.
- Corbett, Greville:** *Number*. Cambridge U. Press, Cambridge 2000.
- Dahl, Östen:** *Tense and aspect systems*. Basil Blackwell, Oxford 1985.
- Dickey, Stephen M.:** *Parameters of Slavic Aspect. A Cognitive Approach*. CSLI Publications, Stanford 2000.
- Dybiec, Joanna:** *Polacy nie gęsi?*
Balancing Between Anglo-Polish and the Government Ordained Purity: the Influence of the English Language on Contemporary Polish. *Słowo* 2003, 13, pp. 59–71.
- Harrison, K. David:** *When Languages Die: The Extinction of the World's Languages and the Erosion of Human Knowledge*. Oxford University Press, Oxford 2006.
- Haspelmath, Martin:** *From Space to Time: Temporal Adverbials in the World's Languages*. Lincom Europa, Munich 1997.
- Janda, Laura A.:** Implementation of the figure-ground distinction in Polish. In a refereed volume entitled *Lexical and syntactic constructions and the construction of meaning* (Current issues in linguistic theory 150) edited by Keedong Lee, Eve Sweetser, and Marjolijn Verspoor. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1997, pp. 149–163.
- Janda, Laura A.:** Whence virility? The rise of a new gender distinction in the history of Slavic. In: Margaret H. Mills (ed.): *Slavic gender linguistics*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia 1999, pp. 201–228.
- Janda, Laura A.:** From number to gender, from dual to virile: bridging cognitive categories. In: Yishai Tobin–Ellen Contini-Morava (eds.): *Lexical and grammatical classification: same or different?* John Benjamins, Amsterdam 2000, pp. 73–86.
- Janda, Laura A.:** The conceptualization of events and their relationship to time in Russian. *Glossos* 2, 2002a, at <http://www.seelrc.org/glossos/>.
- Janda, Laura A.:** Concepts of Case and Time in Slavic. *Glossos* 3, 2002b, at <http://www.seelrc.org/glossos/>.
- Janda, Laura A.:** The Dative Case in Czech: What it Means and How it Fits in. In the published proceedings of the annual meeting of the Společnost pro vědu a umění 2003, 2004a, at: <http://www.svu2000.org/conferences/papers.htm>.

- Janda, Laura A.: A metaphor in search of a source domain: the categories of Slavic aspect. *Cognitive Linguistics* 15, 2004b, pp. 471–527.
- Janda, Laura A.: Kognitivní lingvistika. In: Lucie Saicová Římalová (ed.): *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I. Ústav českého jazyka a teorie komunikace*, Prague 2004c, pp. 9–58.
- Janda, Laura A.: Cognitive Linguistics [revised version]. *Glossos* 8, 2006a, at <http://www.seelrc.org/glossos/>.
- Janda, Laura A.: A Metaphor for Aspect in Slavic. *Henrik Birnbaum in Memoriam* (= *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 44–45), 2006b, pp. 249–260.
- Janda, Laura A.: Transitivity in Russian from a Cognitive Perspective. To appear in a festschrift for Elena Viktorovna Paducheva entitled *Dinamičeskíe modeli: Slovo. Predloženie. Tekst*. Ed. Galina Kustova. *Jazyki slavjanskoj kul'tury*, Moscow Forthcoming a.
- Janda, Laura A.—Clancy, Steven J.: *The Case Book for Russian*. Slavica, Bloomington, IN 2002.
- Janda, Laura A.—Clancy, Steven J.: *The Case Book for Czech*. Slavica, Bloomington, IN 2006.
- Lakoff, George: *Women, Fire, and Dangerous Things*. University of Chicago Press, Chicago—London 1987.
- Lehečková, Helena: Slavonic versus Finno-Ugric languages: On missing categories in grammar and cognition. *Glossos* 4, 2003, at <http://www.seelrc.org/glossos/issues/4/leheckova.pdf>.
- Malt, Barbara C.—Sloman, Steven A.—Gennari, Silvia P.: Speaking versus thinking about objects and actions. In: Dedre Gentner—Susan Goldin-Meadow (eds.): *Language in mind*. MIT Press, Cambridge—London 2003, pp. 81–111.
- Rakhilina, Ekaterina V.: O cvetnom i bescvetnom. *Rusistika segodnja* 1, 1995, pp. 50–69.
- Slobin, Dan I.: Thinking for speaking. *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 1987, pp. 435–444.
- Stunová, Anna: *A contrastive study of Russian and Czech aspect: Invariance vs. discourse*. University of Amsterdam PhD Dissertation 1993.
- Talmy, Leonard: Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms. In: Timothy Shopen (ed.): *Language typology and syntactic description: Vol 3. Grammatical categories and the lexicon*. University Press Cambridge, Cambridge 1985, pp. 55–149.
- Talmy, Leonard: Fictive Motion in Language and 'Ception'. In: Paul Bloom et al. (eds.): *Language and Space*. MIT Press, Cambridge—London 1996.
- Zaliznjak, Anna—Levontina, Irina—Šmelev, Aleksej: *Ključevye idei russoj jazykovoj kartiny mira*. *Jazyki slavjanskoj kul'tury*, Moscow 2005.

"HAPPINESS" IN CROSS-LINGUISTIC & CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE

ANNA WIERZBICKA
Australian National University

The psychologists David Myers and Ed Diener start their frequently cited article "Who is Happy" with the observation that "Books, books and more books have analyzed human misery. During its first century, psychology focused far more on negative emotions, such as depression and anxiety, than on positive emotions, such as happiness and satisfaction." They note with approval that this is now changing quite dramatically.⁻¹

There is of course a good reason why books, books, and more books have been written about human misery. Misery and suffering are part and parcel of most lives, whereas happiness is not – or so it has appeared to most people at most times. In the autobiographical novel by the Egyptian-born British writer Ahdaf Soueif, the Egyptian aunt of the Westernized heroine asks her niece why she left her husband. "We were not happy together," she replies. The aunt raises her eyebrows: "Not happy? Is this sane talk? ... Who's happy, child?"⁻² This exchange is, I think, a characteristic clash of culturally informed thought patterns, values, and expectations.

⁻¹ David G. Myers—Ed Diener: Who is Happy? *Psychological Science*, January 1995, p. 10.

⁻² Ahdaf Soueif: *In the Eye of the Sun*. Bloomsbury, London 1992, p. 747.

The first century of psychology, which, as Myers and Diener point out, focused to a far greater extent on negative emotions than on positive ones, was also the century of, inter alia, the two world wars, the Holocaust, the Gulag Archipel-ago, the millions deliberately or recklessly starved to death in the Ukraine and elsewhere under Stalin and in China under Mao Ze Dong, and the horrors of Pol Pot's Cambodia. By the end of the twentieth century, Hitler, Stalin, Mao, and Pol Pot were all gone, but few of those who watch the evening news on television would say that the human condition has radically changed since the time of their rule.

Against such a background, the claim of Myers and Diener that "most people are reasonably happy, but that some people are happier than others" seems rather startling. Most people are reasonably happy? Who are those reportedly happy people?

According to the studies they cite, North America has the greatest concentration of happy people in the world. "[I]n national surveys," writes Myers, "a third of Americans say that they are very happy. Only one in ten say 'not too happy.' The remainder – the majority – describe themselves as 'pretty happy.'" Europeans, Myers adds, "by and large report a lower sense of well-being than North Americans," but they too "typically assess themselves positively. Four in five say they are 'fairly' or 'very' satisfied with their everyday lives."³

By Myers and Diener's account, "nations differ strikingly in happiness, ranging from Portugal, where about 10 % of people say they are very happy, to the Netherlands, where about 40 % of people say the same." They emphasize that "nations differ markedly in happiness even when income differences are controlled for."⁴ Is it true that nations differ in happiness? Or do they differ, rather, in what they are prepared to report about the state of their happiness?

In addressing these questions, political scientist R. Inglehart is more cautious than Myers and Diener, in that he speaks only of differences in reported happiness rather than in happiness as such. He also seems less willing simply to take his results at face value. For example, he asks:

³ David G. Myers: *The Pursuit of Happiness*. Avon Books, New York 1992, p. 25.

⁴ Myers–Diener: *Who is Happy?*, p. 4.

But exactly what is it that underlies these large and rather stable cross-national differences? Can it be true that Italians, French, Germans, and Greeks really are a great deal less happy and more dissatisfied with their lives than the Danes, Swiss, Dutch, and Irish? Could fate be so unkind as to doom entire nationalities to unhappiness, simply because they happened to be born in the wrong place?⁵

Trying to answer such questions, one has to address, at some point, the linguistic problem. For example, if 14 % of Germans declare themselves to be *sehr glücklich* whereas 31 % of Americans declare themselves to be *very happy*, can these reports be meaningfully compared if *glücklich* does not mean the same thing as *happy*?⁶

Inglehart considers the possibility that the words used in other languages to translate the English words *happy* and *satisfied* may not exactly match, but then he confidently dismisses the matter. His main argument for dismissing it rests on the Swiss case: regardless of the language they use – whether German, French, or Italian – the Swiss "rank very highly in life satisfaction" and "express higher levels of satisfaction than the Germans, French and Italians with whom they share a language." But however convincing the Swiss case may be, it is hard to see how it can justify the sweeping conclusion that Inglehart draws from it: "These Swiss results alone devastate any attempt to explain the cross-national differences as artifacts of language."⁷

It is true that the differences in self-reported *bonheur* (and its adjective, *heureux*) between the French and the French-speaking Swiss cannot be attributed directly to any linguistic differences.⁸ But surely it doesn't follow from this that the differences in self-reporting between the French and the Americans couldn't possibly have anything to do with the semantic differences between the French word *heureux* and the English word *happy*.

⁵ Ronald Inglehart: *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton University Press, Princeton, N. J. 1990, p. 79.

⁶ See Anna Wierzbicka: *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. Cambridge University Press, Cambridge 1999.

⁷ Inglehart: *Culture Shift*, p. 78.

⁸ Surely, the first hypothesis about the Swiss must be that, unlike their neighbors, they were spared the catastrophe of World War II. Frequently, happiness studies are lacking a historical as well as a linguistic and a cultural dimension.

The glibness with which linguistic differences are at times denied in the current literature on happiness can be quite astonishing. The economist Richard Layard, for example, writes, "Of course one could question whether the word *happy* means the same thing in different languages. If it does not, we can learn nothing by comparing different countries." The problem is dismissed as soon as it is raised; the reader is assured that "there is direct evidence, for a number of languages, that the words do have the same meaning in different languages."

In support of this claim, Layard reports that "a group of Chinese students were asked to answer the happiness question, once in Chinese and once in English... The students reported almost exactly the same average level of happiness in both Chinese and English." Instead of inquiring into the possible reasons for such results, Layard concludes that "since the English and Chinese languages are very far apart, this finding is highly reassuring," and that "the concept of happiness seems equally familiar in all cultures."⁹

In fact, the linguist Zhengdao Ye's detailed study of Chinese positive-emotion concepts shows clearly that while there are two happiness-like concepts in the traditional list of Chinese basic emotions, both are different from the English *happiness*. The terms in question are *xi*, which Ye defines as "festive joy," and *le*, which she defines as "attainable enjoyment/contentment." Of *xi* Ye says, *inter alia*, that "the positive cognitive evaluation, the personal character, and the unexpectedness of the event all contribute to the sudden, intense good feeling..., which is usually outwardly shown via facial expressions and bodily gestures." On the other hand, *le* "seems to have a gamut of components from many 'happy-like' words in English. It is like a hybrid of *pleased*, *enjoyment*, *contented* and *having fun*." In particular, she emphasizes the active attitude of *le*, which "results in a wish to do something to keep the current situation going." Ye concludes her discussion of the differences between the ethnotheories of emotion reflected in Chinese and English as follows:

It seems that in Chinese people's perception and conceptualisation of human emotional experience in relation to good events there are two quite opposite aspects:

⁹ Richard Layard: *Happiness: Has Social Science a Clue?* Lionel Robbins Memorial Lectures. London School of Economics, March 2003, p. 17.

one is due to a somewhat mysterious external force, to which the experiencer "actively" responds, experiencing a momentary, intense feeling "stirred" by external stimuli, and the other is due to human effort. Each aspect is equally important and culturally salient, and each term occupies a place in the small set of the "basic emotions."¹⁰

The lack of equivalence between the Chinese and English words does not mean that Chinese and Anglo attitudes toward life cannot be meaningfully compared at all. They can be, but every comparison requires a common measure. In this case such a measure is provided by the mini-language of simple and universal human concepts that can be found in all languages. These simple and universal concepts include GOOD, BAD, KNOW, THINK, WANT, FEEL, LIVE, and fifty or so others. They do not include, however, complex culture-specific words like *happy*, *satisfied*, or *well-being*.¹¹

It is an illusion, then, to think that the English words *happy* and *happiness* have exact semantic equivalents in Chinese, or, for that matter, in other European languages. The differences, it turns out, are particularly striking in the case of the adjective.

In the language of simple and universal human concepts, the meaning of *happiness* can be linked with the following cognitive scenarios: a) some very good things happened to me; b) I wanted things like this to happen; and c) I can't want anything else now. By contrast, the cognitive scenario of *happy* can be represented as follows: a) some good things happened to me; b) I wanted things like this to happen; and c) I don't want anything else now. The main differences between *happiness* and *happy*, then, lie in the contrast between "very good" and "good" (comp. a) and between "I can't want anything else now" and "I don't want anything else now"

¹⁰ Zhengdao Ye: Why Are There Two 'Joy-like' 'Basic' Emotions in Chinese? Semantic Theory and Empirical Findings. In: Paolo Santangelo (ed.): *Love, Hatred and Other Passions: Questions and Themes on Emotions in Chinese Civilisation*. E. J. Brill, Leiden, The Netherlands in press.

¹¹ Cliff Goddard-Anna Wierzbicka (eds.): *Meaning and Universal Grammar*, 2 vols. John Benjamins, Amsterdam 2002 and Anna Wierzbicka: *Semantics: Primes and Universals*. Oxford University Press, Oxford 1996.

(comp. c). In happiness one's heart is filled to overflowing and there seems to be no room left for any further (unfulfilled) desires or wishes.

Happiness can be compared, roughly, to the French *bonheur*, the German *Glück*, the Italian *felicità*, and the Russian *scastie*, because like these words it can be used to refer to an existential condition seen as a certain absolute. The adjective *happy*, however, does not necessarily imply a state of happiness. For example, if I say that "I'm happy with the present arrangements," I do not mean that I either experience or am in a state of happiness. Thus, *happy* is, so to speak, weaker than *happiness*, whereas *heureux*, *felice*, *glücklich*, and *sčastlivyj* are not similarly weaker than *bonheur*, *Glück*, *felicità*, and *sčastie*, respectively.

The semantic differences between *happy* and its putative counterparts in European languages are often flagged in bilingual dictionaries, which instruct users not to translate *happy* as, for instance, *heureux*, but to use some weaker word instead. Here are some examples from the *Collins-Robert English-French Dictionary*:

I'll be quite happy to do it. →

Je le ferai volontiers. / Ça ne me derange pas de le faire. (I'll gladly do it. / It doesn't bother me to do it.)

I'm happy here reading. →

Je suis très bien ici à lire. (I'm very well here reading.)

I'm not happy about leaving him alone. →

Je ne suis pas tranquille de le laisser seul. (I'm not at ease about leaving him alone.)

The very fact that *happy*, in contrast to those other words, has developed such a weaker second meaning highlights a semantic shift that has no doubt contributed to the expansion of the term's use in English, at the expense of words with more intense meanings like *rejoice* and *joy*. *Happy* – unlike *heureux*, *sčastlivyj*, and *glücklich* – is not restricted to exceptional states (like *bliss*), but rather is seen as referring to states within everyone's reach. There is nothing exceptional about being *happy*, and this is why one can be *quite happy*, *reasonably happy*, *pretty happy*, *not at all happy*, and soon.

As I have argued in my book *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*, the very notion that a person can be pretty happy is, so to speak, a modern invention. At the time when the adjective *happy*

was close semantically to the noun *happiness*, collocations like *pretty happy* did not exist in the English language, and being happy was regarded by speakers of English as something very rare, as witnessed, for example, by the following line from George Herbert's "Jacula Prudentium": "There is an hour where a man might be happy all his life, could he find it."

To some extent, *happiness* can still be seen as something rare and exclusive, as can *bonheur* and *felicità*. But *happy* has drifted away from *happiness* so far that it can almost be said to be halfway between *happiness* and *okay*; syntactic frames such as "I'm happy with the present arrangements" reflect this semantic weakening. This weakening, in turn, can be seen as a manifestation of an overall process of the dampening of the emotions – modern Anglo-American culture's trend against emotional intensity.⁻¹²

The remarkable expansion of the word *happy* has gone hand in hand with the decline of negative words like *woes*, *sorrows*, and *griefs*.⁻¹³ As I have tried to show in my *Emotions Across Languages and Cultures*, modern English has, so to speak, exorcised *woes*, *sorrows*, and *griefs* from the fabric of 'normal' life. In older English, *woes*, *sorrows*, and *griefs* (in the plural) were commonly used to refer to everyday life, whereas in present-day English, *grief* is restricted, by and large, to the exceptional event of the death of a loved person. At the same time happiness has come to be seen not as something rare and unusual, but as altogether ordinary; and the word *happy* has become one of the most widely used English emotion adjectives – perhaps the most widely used one of all. According to the data in the COBUILD corpus of contemporary English, *happy* is not only uttered much more frequently than *sad* (roughly 3:1) and *joyful* (roughly 36:1), but also much more frequently than, for example, *heureux* is in comparable French listings (roughly 5:2).

Stanisław Barańczak, a Polish poet who emigrated to America, gives a particularly astute account of the semantic clash between the English word *happy* and its nearest equivalents in some other European languages – an account based on his personal experience:

⁻¹² Peter N. Stearns: *American Cool: Constructing a Twentieth-Century Emotional Style*. New York University Press, New York 1994.

⁻¹³ Anna Wierzbicka: *Emotion and Culture: Arguing with Martha Nussbaum*. *Ethos* 2003, vol. 31, no. 4, pp. 577–600.

Take the word "happy," perhaps one of the most frequently used words in Basic American. It's easy to open an English-Polish or English-Russian dictionary and find an equivalent adjective. In fact, however, it will not be equivalent. The Polish word for "happy" (and I believe this also holds for other Slavic languages) has much more restricted meaning; it is generally reserved for rare states of profound bliss, or total satisfaction with serious things such as love, family, the meaning of life, and so on. Accordingly, it is not used as often as "happy" is in American common parlance... Incidentally, it is also interesting that Slavic languages don't have an exact equivalent for the verb "to enjoy." I don't mean to say that Americans are a nation of superficial, backslapping enjoyers and happy-makers, as opposed to our suffering Slavic souls. What I'm trying to point out is only one example of the semantic incompatibilities which are so firmly ingrained in languages and cultures that they sometimes make mutual communication impossible.⁻¹⁴

In the book entitled *The Pursuit of Happiness*, the American David Myers asks: "How happy are people?" Given the widespread assumption that the word *happy* can be readily translated without any change of meaning into other European languages, it is interesting to note that the question raised in the title of that chapter cannot be translated into many other languages at all. One simply can't ask in these languages the equivalent of "How happy are people?":

- Comment (*combien) heureux sont les gens?
- Come felici sono gli uomini?
- Kak sčastlivy ljudi?

The reason why all of the above sentences are infelicitous is that unlike the word *happy*, the words *heureux*, *felice*, and *sčastlivyj* are not gradable. They all refer to something absolute, to a peak experience or condition that is not considered a matter of degree. To be asked to measure one's *bonheur* or one's *sčastie* on a scale from one to ten is like being asked to measure one's bliss on such a scale.

Inglehart, speaking of research into reported happiness carried out in Europe and based on the so-called Eurobarometer Survey, has maintained

⁻¹⁴ Stanisław Barańczak: *Breathing Under Water and Other East European Essays*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1990, p. 12.

that the questions adapted from American research – e.g., How are things going these days? Would you say you are very happy, fairly happy or not too happy? – have "been found effective in measuring feelings of happiness [in Europe]". The phrase "feelings of happiness" is as problematic here as the idea that such feelings can be effectively measured.

Using French and Russian again as examples, I will note that *bonheur* and *sčastie* suggest, roughly speaking, an existential condition rather than a momentary feeling, and that the phrase "feelings of happiness" cannot be translated literally into French or Russian (**les sentiments de bonheur*; **čuvstva sčastia*). Incidentally, for this reason, the economist Daniel Kahneman's idea that happiness can be studied more effectively by focusing people's attention on the subjective quality of their current circumstances, rather than on any overall assessment of their lives, may be more applicable to English than to other languages.⁻¹⁵ For example, in French, momentary good feelings occurring in the course of an ordinary day would normally be linked with *plaisir* (pleasure) rather than with *bonheur*; and in Russian, they would be linked with *udovoľstvie* (roughly, pleasure) rather than with *sčastie*.

In happiness studies, it is often assumed that people's subjective well-being can be reliably estimated on the basis of their self-reports. Doubts about the reliability of such reports are sometimes acknowledged, but they tend to be minimized.

For example, Layard, having dismissed the question "whether the word 'happy' means the same in different languages," writes, "But again, might not people in some countries feel more impelled to report high or low levels of happiness, because of local cultural norms? There is no evidence of this – for example no clear tendency for individualistic countries to report high or collectivist cultures to report low."⁻¹⁶

Strikingly, the reliability of the classification of countries as either individualist or collectivist is taken for granted here, and since there emerges no clear correlation between individualism (as measured by such classifications) and self-reported happiness, it is assumed that self-reports can

⁻¹⁵ Daniel Kahneman: Objective Happiness. In: Daniel Kahneman–Ed Diener–Norbert Schwarz (eds.): *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*. The Russell Sage Foundation, New York 1999.

⁻¹⁶ Layard: *Happiness*, p. 19.

reliably measure the actual well-being of people across languages and cultures.

Myers strikes a more cautious note about self-reports, but his caution does not include any cross-cultural perspective. He begins by stating that everyone is the best judge of his or her own happiness: "if *you* can't tell someone whether you're happy or miserable, who can?" He continues as follows: "Still, even if people are the best judges of their own experiences, can we trust them to be candid? People's self-reports are susceptible to two biases that limit, but do not eliminate, their authenticity."¹⁷ One of the biases, according to Myers, has to do with people's momentary moods: "By coloring people's assessments of the overall quality of their lives, temporary moods do reduce the reliability of their self-pronouncements. Their happiness thermometers are admittedly imperfect." The other bias is people's "tendency to be agreeable, to put on a good face." People, Myers says, "overreport good things" – they "are all a bit Pollyannish." However, "this poses no real problem for research," because "we could downplay people's happiness reports by, say, 20 percent and still assume that our 'happiness thermometers' are valid as relative scales."¹⁸

I do not wish to question Myers's assumption or conclusions as far as the subjective well-being of Americans is concerned. One should be careful, however, to distinguish between all Americans and all people. It may indeed be reasonable to assume that our "happiness thermometers" are valid as relative scales – if one is comparing individuals who speak the same language and share, or are familiar with, the same cultural norms. When it comes to cross-cultural comparisons, however, the situation is very different.

Thus, when David Myers and Ed Diener state that "nations differ strikingly in happiness, ranging from Portugal, where about 10 % of people say they are very happy, to the Netherlands, where about 40 % of people say the same," a move is made, imperceptibly, from differences in self-reports to differences in actual well-being. In fact, Myers and Diener themselves acknowledge that in some societies "norms more strongly support experiencing and expressing positive emotions."¹⁹ But if so, then how

¹⁷ Myers: *The Pursuit of Happiness*, p. 27.

¹⁸ *Ibid.*, p. 28.

¹⁹ Myers–Diener: *Who is Happy?* p. 12.

can cross-national and cross-cultural differences in self-reports be equated with differences in happiness?

Somewhat disconcertingly, David Myers and Ed Diener state that "collectivist cultures report lower SWB [subjective well-being] than do individualist cultures," whereas Layard claims, as we have seen, that there is no clear difference in this regard between so-called individualist and collectivist countries. Even more disconcerting, however, is Layard's confident rejection of the possibility that "people in some countries [might] feel more impelled to report high or low levels of happiness because of local cultural norms."

There is plenty of evidence that local cultural norms do produce different attitudes to expressing happiness or, more generally, good feelings. Evidence of this kind cannot be elicited through surveys based on self-reports; it can, however, be gained by other methods. In particular, there is a growing body of evidence emerging from cross-cultural autobiographies, and there is extensive linguistic evidence.

In her memoir *Lost in Translation: Life in a New Country*, the Polish-born writer Eva Hoffman, who emigrated with her parents to North America at the age of thirteen, contrasts two cultural scripts by describing two different rituals of farewell, as experienced first in Poland and then, two years later, in America:

But as the time of our departure approaches, Basia... makes me promise that I won't forget her. Of course I won't! She passes a journal with a pretty, embroidered cloth cover to my fellow classmates, in which they are to write appropriate words of good bye. Most of them choose melancholy verses in which life is figured as a vale of tears or a river of suffering, or a journey of pain on which we are embarking. This tone of sadness is something we all enjoy. It makes us feel the gravity of life, and it is gratifying to have a truly tragic event – a parting forever – to give vent to such romantic feelings.

It's only two years later that I go on a month-long bus trip across Canada and the United States with a group of teenagers, who at parting inscribe sentences in each other's notebooks to be remembered by. "It was great fun knowing you!" they exclaim in the pages of my little notebook. "Don't ever lose your friendly personality!" "Keep cheerful, and nothing can harm you!" they enjoin, and as I compare my two sets of mementos, I know that, even though they're so close to each other in time, I've indeed come to another country.²⁰

A similar autobiographical account of a clash between Polish and American cultural scripts comes from Laura Klos Sokol, an American woman who married a Pole and settled with him in Warsaw:

To some extent, Poles enjoy the upbeat American pom-pom skating cheer. Who would dare claim that cheerfulness is bad? However, sometimes Poles balk at American-style frothy enthusiasm. Ask a Pole to imitate American behavior and chances are the result will include a wide smile, an elongated "Woowooow!" and "Everything is fine!" with a thumbs-up.

One Pole said, "My first impression was how happy Americans must be." But like many Poles she cracked the code: "Poles have different expectations. Something 'fantastic' for Americans would not be 'fantastic' in my way of thinking." Another Pole says, "When Americans say it was great, I know it was good. When they say it was good, I know it was okay. When they say it was okay, I know it was bad."²⁰

Looking at her native American culture from a newly acquired Polish point of view, Klos Sokol satirizes: "Wow! Great! How nice! That's fantastic! I had a terrific time! It was wonderful! Have a nice day! Americans. So damned cheerful."

In addition to verbal routines like those mentioned above, and to the frequent use of untranslatable key cultural words like *fun* and *enjoy*, the differences between the two sets of cultural scripts are also reflected in nonverbal communication, particularly in smiling:

A Pole who lived in the States for six years recently returned to Poland for a visit. During a round of introductions to some people in a cafe, she immediately spotted the American by his smile. "There's a lack of smiling here..." says the Pole. Another Pole says, "Americans, in general, smile all the time. Here, people in the streets look worried."²¹

Noting that "Americans smile more in situations where Poles tend not to," Klos Sokol observes: "In American culture, you don't advertise your

²⁰ Eva Hoffman: *Lost in Translation*. E. P. Dutton, New York 1989, p. 78. For discussion, see Mary Besemeres: *Translating One's Self: Language and Selfhood in Cross-Cultural Autobiography*. Peter Lang, Oxford 2002.

²¹ Laura Klos Sokol: *Shortcuts to Poland*. Wyd. IPS, Warsaw 1997, p. 176.

²² Ibid., p. 117.

daily headaches ; it's bad form; so you turn up the corners of the mouth – or at least try – according to the Smile Code."

Observations of this kind cast doubt on the validity of statements like the following: "When self-reports of well-being are correlated with other methods of measurement, they show adequate convergent validity. They covary... with the amount of smiling in an interview."²³ Statements of this kind don't take into account that the amount of smiling, too, is governed to some extent by cultural norms, and that the norms for smiling are closely related to the norms for verbal behavior (including verbal self-reports).

From the perspective of immigrant writers it seems clear that Anglo-American culture fosters and encourages cheerfulness, positive thinking, and staying in control. To quote Eva Hoffman's memoir again:

If all neurosis is a form of repression, then surely, the denial of suffering, and of helplessness, is also a form of neurosis. Surely, all our attempts to escape sorrow twist themselves into the specific, acrid pain of self-suppression. And if that is so, then a culture that insists on cheerfulness and staying in control is a culture that – in one of those ironies that prevails in the unruly realm of the inner life – propagates its own kind of pain.²⁴

Such assessments of the psychological costs of "obligatory" cheerfulness may or may not be correct, but few commentators would disagree with the basic idea that something like cheerfulness is encouraged by American culture.

Let me adduce here one more autobiographical testimony to the perceived differences between Polish and Anglo-American cultural scripts concerning happiness and good feelings – a fragment of Stanisław Barańczak's poem "Small talk" (translated from the Polish by the poet):

How Are You, I'm Just Fine; who says there is no chance
for any conversation between us, who says
there's no communication between the grey stone wall,
or the trembling of a window frame, or the rainbow-hued oil

²³ Ed Diener–Eunkook M. Suh: National Differences in Subjective Well-Being. In: Kahneman–Diener–Schwarz: *Well-Being*, p. 437.

²⁴ Hoffman: *Lost in Translation*, p. 271.

spilled on the asphalt, and myself; how on earth could my dialogue with them be a lie, how could it be mute, this talk between the hydrant, fog, stairs, bough, screech of tires and me, whom they approach – on every path, in every passing always the same and invariably friendly inquiry, What's The News, Everything's OK.⁻²⁵

For immigrants like Stanisław Barańczak, English conversational routines like "How are you, I'm just fine" constitute barriers to genuine heart-to-heart communication – and, as we have seen earlier, so does the wide use of the word *happy*. From this perspective, the tendency of Americans to declare themselves as happy in the surveys that aim to assess their subjective well-being must be seen as linked, to some extent, with the same norms that encourage the social smile, the cheerfulness, the use of *Great!* and so on.⁻²⁶

In conclusion, progress in cross-cultural investigations of happiness and subjective well-being requires a greater linguistic and cross-cultural sophistication than that evident in much of the existing literature on the subject. To compare meanings across languages one needs a well-founded semantic metalanguage; and to be able to interpret self-reports across cultures one needs a methodology for exploring cultural norms that may guide the interviewees in their responses. I believe that the natural semantic metalanguage, based on universal human concepts, can solve the first

⁻²⁵ Stanisław Barańczak: *The Weight of the Body: Selected Poems*. Triquarterly Books, Evanston, Ill. 1989.

⁻²⁶ While I have looked at Anglo-American norms from a Polish perspective, other perspectives yield comparable outcomes. For example, see Eunkook M. Suh: Self: The Hyphen Between Culture and Subjective Well-Being. In: Ed Diener–Eunkook M. Suh (eds.): *Culture and Subjective Well-Being*. MIT Press, Cambridge, Mass. 2000. In his contribution to this important recent volume, Suh, a Korean American scholar, notes "dramatic differences between North Americans and East Asians in their levels of SWB [subjective well-being] and positive self-views." He elaborates that "North Americans report significantly higher levels of SWB than East Asians. For instance, compared to 36 percent of Japanese and 49 % of Korean men, 83 % of American men and 78 % of Canadian men reported above neutral levels of life satisfaction in Diener and Diener's study [Ed Diener–Marissa Diener: Cross-Cultural Correlates of Life Satisfaction and Self-Esteem. *Journal of Personality and Social Psychology* 68, 1995, pp. 653–663]."

problem and that the methodology of cultural scripts can solve the second – and that together they can bring significant advances to the intriguing and controversial field of happiness studies.

© 2004 by the American Academy of Arts & Sciences

Čím se zabývá etnolingvistika?

JERZY BARTMIŃSKI

Stati o lidovém chápání „prvních elementů světa“ (ohně a slunce, země, deště a větru, kamenů a hor, lásky) vznikly na základě větší práce připravované v centru jazykovědců a folkloristů UMCS v Lublinu.⁻¹ Tato práce má charakter etnolingvistického slovníku, jehož koncepce byla představena v roce 1980 ve zkušebním svazku pod názvem *Słownik lidowych językowych stereotypów*. Podle plánu je první díl věnován obrazu kosmu a živlů, které ho tvoří, v dalších svazcích budou obsažena hesla seskupená do následujících tematických bloků: rostliny, zvířata, člověk – právě takto, v pořadí „stvoření světa“ –, dále náboženství a démonologie, pak rozměry, vlastnosti aj.⁻²

O co v celém tomto projektu jde? Stručně řečeno o rekonstrukci obrazu světa a člověka v polské lidové kultuře na základě jazykových textů i etnografické dokumentace, a to v poloze historické (dané zejména v zápisech

⁻¹ Článek byl poprvé publikován spolu se zmiňovanými příspěvky v časopisu *Akcent* již v roce 1986 (*Akcent* 26, 1986, č. 4, s. 16–22). V našem kontextu je však, domníváme se, aktuální právě teď (pozn. red.).

⁻² Dosud vyšel ve dvou svazcích první díl slovníku, srov. Jerzy Bartmiński (ed.): *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Tom I, z. 1, 2. Kosmos. UMCS, Lublin 1997, 2001. Tam též srov. obsáhlé pasáže ke koncepci slovníku i slovníkového hesla aj. (pozn. red.).

z devatenáctého a dvacátého století) i současné (na základě speciálních terénních výzkumů, prováděných autorským kolektivem); v lidové kultuře, která není dostatečně známá a často se chápá zkresleně, triviálně, přestože se z ní neustále čerpá a navzdory jejímu pronikání přes společenské a teritoriální hranice. Cíle této práce, plánované na dlouhá léta, tedy vyplývají z jejího etnolingvistického charakteru.

Etnolingvistika je podle nejobecnější slovníkové definice „lingvistika zabývající se zkoumáním vztahů mezi jazykem a kulturou“.⁻³ Její výrazně humanitní orientaci dobře vystihuje synonymní pojmenování „antropologická lingvistika“. Snahou etnolingvistiky je popsat jazyk nejen jako nástroj společenské komunikace, ale také jako součást kultury. Jde o součást zvláštní: nejenže koncentruje podstatné vlastnosti kultury jako celku, nejenže v sobě zahrnuje inventář jejích zdrojů, ale odhaluje též způsoby konceptualizace a kategorizace věcí vžitých v dané kultuře, systémy hodnot, jež se v ní uplatňují, i možných hledisek a společensky zakotvených postojů ke světu. V důsledku toho jazyk představuje takovou součást kultury, která zaručuje její jednotu, a to v míře vyšší než cokoli jiného. Specifickou roli jazyka přesně popsal Émile Benveniste: „Jazyk je interpretátorem všech sémiotických systémů. Žádný jiný systém nedisponuje ‚jazykem‘, v němž by mohl kategorizovat a interpretovat sám sebe podle vlastních sémiotických kritérií, zatímco jazyk může kategorizovat a interpretovat v zásadě všechno, včetně sebe sama.“⁻⁴

Proto na rozdíl od takzvané etnografie řeči nebo etnograficko-jazykových výzkumů staví etnolingvistika jasně na první místo jazyk. Pověry, zvyky, kultura – to vše se dá vyčíst z jazyka nebo poznat jeho prostřednictvím. Zároveň se etnolingvistika při zkoumání jazyka v jeho společensky ustálené struktuře i v konkrétním užití v komunikaci (v řečových aktech) snaží vydobýt vše, co je jazyku vlastní právě proto, že je součástí kultury, jejím aspektem, jejím živlem a „ovzduším“. Etnolingvistika se snaží vyjít z jazyka a proniknout k člověku, k jeho způsobu chápání světa.

V tomto krátkém článku nelze představit výzkumný program této mladé disciplíny v úplnosti. Není ostatně úplně dokončen a v situaci dynamic-

⁻³ *Słownik języka polskiego. Suplement.* Red. Witold Doroszewski. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Varšava 1969.

⁻⁴ Émile Benveniste: *Semiologia języka*. In: Michał Głowiński (ed.): *Znak, styl, konwencja*. Czytelnik, Varšava 1977, s. 31.

kého rozvoje teorie jazyka i teorie kultury snad ani nemůže být. Náčrt programu a obecný směr etnolingvistických výzkumů mohou čtenáři najít v pracích Bronisława Malinowského, Kazimierze Moszyńskiego, Tadeusze Milewského,⁻⁵ v četných polských i anglických studiích Anny Wierzbické, v ruských pracích Nikity a Světlany Tolstých, V. V. Ivanova a V. N. Toporova, a konečně – možná především – v knihách zakladatelů celého tohoto směru, dostupných nyní i v polštině, Edwarda Sapira a B. L. Whorfa.⁻⁶ Uvádíme samozřejmě pouze vybrané autory, seznam by mohl být mnohem delší, jak je patrné mimo jiné z kolektivní práce vydané v redakci Madeleine Mathiotové.⁻⁷

Problém vzájemných vztahů mezi jazykem a kulturou je velmi složitý. Z hlediska jejich charakteristiky mají zásadní význam výsledky, jichž dosáhli vědci studiem specifických aspektů těchto otázek. Některé z nich tu připomeňme:

a) Kulturní funkce jazyka jako společenské instituce *sui generis* (například funkce symbolického chápání skutečnosti, uchovávání výsledků práce předchozích generací a seznamování nastupujících generací s kulturou, vytváření a formování vztahů mezi lidmi, modelování chování prostřednictvím příkladů).

b) Vnitřní stylová diferenciacie jazyka, její povaha a dosažená úroveň. Pokud je jazykový styl znakem, který za pomoci jazykových prostředků předává soustavu hodnot (takových, jako je typ racionality, hledisko, postoj, způsob existence představovaného světa), pak může být stylové rozlišení jazyka chápáno jako ukazatel různých způsobů existence člověka ve světě, jež daná kultura vypracovala (praktický postoj v běžně dorozumivacím

⁻⁵ Srov. Bronisław Malinowski: *Argonaucci Zachodniego Pacyfiku*, 1922, pol. 1981, *Ogrody koralowe i ich magia*, 1935, pol. in Dziela. T. 4–5 aj.; Kazimierz Moszyński: *Kultura ludowa Słowian*, 1929–39, *Pierwotny zasięg języka prastawiańskiego*, 1957, *Atlas kultury ludowej w Polsce*, 1–3, 1934–1936 aj.; Tadeusz Milewski: *Językoznawstwo*, 1965.

⁻⁶ Edward Sapir: *Kultura, język, osobowość*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Varšava 1978; Benjamin Lee Whorf: *Język, myśl i rzeczywistość*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Varšava 1982.

⁻⁷ Srov. Madeleine Mathiotová (ed.): *Ethnolinguistics: Boas, Sapir and Whorf revisited*. Mouton, Haag 1979.

stylu, kontemplativní v náboženském a uměleckém, poznávací ve vědeckém, mocenský v úředním, autoritativní v jazyce magie či propagandy).

c) Žánrové modely textů, podmíněné různými komunikačními záměry, závislé na různých typech situací a na axiologických faktorech, které se u mluvčích uplatňují v různých typech řečových aktů (epos, hádanka, román, přípitek, žádost, udání...).

d) Gramatické a sémantické kategorie jazyka z hlediska jejich funkcí.

e) Slovní zásoba jako klasifikátor společenských zkušeností: bohatství různých tematických skupin lexika (např. lexikum týkající se hodnocení obecně, zejména hodnocení morálního; názvy pocitů; výrazy pro rodinné vztahy, výrazy a názvy pro různé společenské situace atd.) i kritéria pro popis a uspořádání jevů, uplatňující se v základech slovní zásoby, jež lze zjišťovat metodami jazykovědné sémantiky.

To vše jsou, jak již bylo řečeno, problémy obtížně metodologicky uchopitelné. Pro mnohé z nich nejsou vypracovány analytické nástroje, neexistují pevná východiska v podobě ustálených pojmů. Také je jasné, že jejich důležitost pro lingvistiku jako humanitní disciplínu je tak velká, že prostě nemohou být odsunuty stranou a ponechány budoucnosti.

Snad nejvíce bylo zatím vykonáno v poslední jmenované lexikální oblasti. Slovo není samostatný znak, který by v jazykové komunikaci sloužil jako cihla k výstavbě vět a textů, ale, jak řekl výstižně Igor Mielczuk, „každé slovo představuje celý svět“. Z našeho hlediska lze říci, že slova jsou krystaly, které v sobě lámou obraz světa a soustřeďují jeho vybrané aspekty; slova se spojují v síti vztahů s jinými slovy, s předměty, s člověkem, s fakty z jeho vlastní historie i z dějin jazykového společenství. Studium lexikální zásoby jazyka a významů slov tak otevírá novou perspektivu pro celou kulturu. Právě toto pozorování se stalo impulzem pro rozhodnutí, že rekonstrukce obrazu světa bude vycházet ze slovníkových údajů s využitím ověřených lexikografických metod (samozřejmě včetně jejich modifikace tam, kde to bude potřeba).

Lublinský etnolingvistický slovník je zpracován na základě následujících teoretických principů.

Východiskem je mediační koncepce významu slova jakožto prostředníka mezi znakem a předmětem, tedy v rámci sémiotické triády, nikoli pouze v bilaterálním systému. Tak je zajištěna možnost (alespoň částečné) verifikace významů v jejich vztahu k předmětům a je tím zároveň také překonána imanentnost saussurovské strukturní sémantiky, překládající znaky na znaky bez ohledu na jejich vztah ke skutečnosti. Teorii znaku odpovídá-

jící potřebám sémantiky, již můžeme nazvat kognitivní (na rozdíl od sémantiky strukturní), zformuloval Ch. S. Peirce. Rozlišuje v ní znak, význam a předmět („významem znaku je idea, která ho spojuje s tímto předmětem“) a zdůrazňuje poznávací funkci znaku: znak reprezentuje svůj předmět prostřednictvím významu. Myšlenka vyjádřená v podobě znaku je poznáním.⁸ Tato objektivistická koncepce znaku zároveň nezastírá zásadní fakt, že popis světa jazykových významů není popisem skutečného světa. Je pouze popisem jazykové **interpretace** objektivního světa, nebo dokonce čistě intencionálních světů, jež mluvící společenství vytváří. Je stručně řečeno popisem světa „mentálních předmětů“. „Mentální předmět nebo-li význam,“ jak nedávno zdůraznil vynikající filozof jazyka Hilary Putnam, „je vektorem vedoucím pozornost uživatelů jazyka směrem ke skutečnosti.“ Budeme-li parafrázovat myšlenku Ch. S. Peirce, můžeme říci, že význam je nejen interpretátorem znaku, ale také – v jistém smyslu slova – předmětu (přinejmenším tehdy, můžeme-li objektivně potvrdit existenci tohoto předmětu, jako je tomu v případě země nebo hory, a provést srovnání), avšak může být také projektantem předmětu (nemáme-li jistotu o objektivní existenci předmětu, nebo dokonce víme-li jistě, že předmět neexistuje, jako v případě strašidla nebo čarodějnice). Významy jakožto mentální předměty (které jsou vzhledem ke skutečným předmětům jejich interpretacemi nebo projekcemi) se stávají součástmi jazykového obrazu světa, uchovávaného v kultuře.

Etnolingvistický slovník se snaží ukázat celé významové bohatství slov, bez omezení na ony „nutné a postačující“ složky významu, jak je to příznačné pro strukturní sémantiku. Je to podstatný předpoklad a má závažné důsledky. Definice v našem slovníku je totiž mnohem rozsáhlejší, než tomu bývá v „normálních“ slovnících. Její kognitivní, poznávací orientace podle našeho názoru umožňuje rekonstruovat způsoby chápání světa ve zkoumaném jazyce. Definice, jejíž zásady byly ukázány už jinde, má svým obsahem i strukturou odpovídat vědomí průměrného uživatele jazyka, nositele lidové kultury. Má se vyhnout transformaci běžných obsahů v obsahy vědecké a konstrukci hierarchických taxonomických systémů, jaké jsou běžné například v akademickém *Słowniku języka polskiego* Witolda Doroszewského nebo Mieczysława Szymczaka (ve kterém je vítr vykládán

⁸ Viz Hanna Buczyńska-Garewiczová: *Znak, znaczenie, wartość. Szkice o filozofii amerykańskiej*. Książka i Wiedza, Varšava 1975, s. 17–50.

jako „horizontální pohyb vzduchových vrstev v určitém směru, který vzniká v důsledku rozdílů tlaku“, oheň je „jevem uvolňování tepla a světla, který doprovází spalování hmoty...“, kde je voda „sloučeninou vodíku a kyslíku [...], nejrozšířenějším rozpouštědlem objevujícím se v přírodě...“ atd.).

Takto fenomenologická orientace etnolingvistického slovníku odpovídá požadavkům, jaké po dlouhá léta postuluje Anna Wierzbicka. Kognitivní definice uvádí veškeré součásti významu, stabilizované v kolektivním vědomí uživatelů jazyka (vyjádřené/vyjádřitelné v jazykovém textu), a uspořádává je tak, aby byly v souladu se strukturami tohoto „naivního“ vědomí. V praxi jde o posloupnost definic odpovídajících na otázky, které napadají „prostého člověka“, například co předmět dělá (*děšť* nebo *sníh padá*; *slunce zachází/zapadá za hory*; *oheň hoří, plane*; *vitr vane, fouká, hvízdá*), jaký je, odkud pochází, jak se dá před ním chránit atd. Definice je tedy svého druhu vyprávěním o světě, které se opírá o lidové citace, vytěžené z příslušných pramenů a „fazetově“ uspořádané.

Připravovaný slovník by však nebyl slovníkem etnolingvistickým, kdyby vycházel pouze z údajů získaných ve verbálních textech. Náš slovník čerpá i z oblasti pověr a praktik, jež jsou bohatě dokumentovány v etnografických pracích. Rozšíření materiálové báze o etnografické údaje je jednou ze značně kontroverzních otázek. Naše stanovisko má však své předchůdce. Bronisław Malinowski v doslovu ke knize C. K. Ogdena a I. A. Richardse *The Meaning of Meaning* (1923) zdůvodňuje názor, že „jazyk ve svých prvotních formách musí být chápán a zkoumán na pozadí lidské činnosti a jako způsob lidského jednání v praktických záležitostech“, a zavádí pojem „situační kontext“. Později v *Korálových zahradách a jejich magii* (1935) formuluje (a prakticky uplatňuje) zásadu, podle níž „definice slova spočívá částečně v jeho umístění do kulturního kontextu a částečně v ilustraci jeho použití prostřednictvím slov protikladného významu a výrazů synonymických“⁻⁹ a porozumění jazykovému výrazu podle ní vyžaduje vztažení celé výpovědi do mimojazykového kontextu, do jazykové situace.

Ch. S. Peirce jde ještě dál v názoru, že „každý znak lze interpretovat prostřednictvím jiných znaků, ale kromě toho musí mít mezi svými interpretátory ještě takový znak, který je formulací praktických zásad činnosti. [...] Tak

⁻⁹ Citováno dle polského překladu Marty Kijewské-Trembecké: *Etnolingwistyczna koncepcja języka* B. Malinowskiego. *Przegląd Humanistyczny* 28, 1984, č. 11–12, s. 76.

vzniká pojem definitivní interpretátor.“⁻¹⁰ Konečně V. V. Ivanov a V. N. Toporov ukazují hluboké propojení významů slov s náboženskými představami a obřady na materiálu nejstarší dokumentace slovanské a indoevropské kultury.⁻¹¹

Teprve vztahy ke kulturnímu pozadí dovolují správně pochopit jazykové texty. Větu *slunce se směje* lze chápat jako básnickou metaforu (animace slunce) pouze tehdy, není-li nám známo, že v tradiční kultuře je vztah k slunci vztahem k živé bytosti. Podobně musí ustoupit do pozadí metaforická interpretace před mytologickou v případě ohně, větru nebo vody, jimž lidová tradice (zdaleka nikoli jen slovanská) připisuje vlastnosti citících bytostí, a nejenže o nich v těchto kategoriích mluví, ale v souladu s tím vůči nim uplatňuje i odpovídající pravidla chování. Nechceme se vzdát popisu těchto skutečností, neboť odhalují nejhlubší struktury chápání daného předmětu. Pro společensky ustálený obraz světa, který spočívá v základech jazyka, je to podstatné.

K postulovanému kulturnímu kontextu, nezbytnému pro porozumění textu, patří prvky pověr a symboliky, která se o ně opírá. Jako příklad uvedme mazovskou milostnou píseň, která obsahuje následující větu:

*Sumi descyk po lescynie,
twój wianeczek marnie ginie
Kolberg 27 nr 321*

*Šumí deštík po ořeši,
tvůj věneček marně hyne*

Forma této věty není pouze výsledkem jednoduchých pravidel gramatických (která například nepřipouštějí spojení „šumíme deštík“ atp.), sémanticko-syntaktických (nepřipouštějících např. spojení „hoří deštík“) či slovosledných (vylučujících například sled slov „po descyk sumi lescynie“). Pro formulaci takové věty (či vět podobných) mají podstatný význam určité „přidané“ sémantické hodnoty obsažené ve slovech *děšť*, *ořeš*, *věneček*,

⁻¹⁰ Hanna Buczyńska-Garewiczová: *Znak, znaczenie, wartość*, s. 44–45.

⁻¹¹ Srov. poslední monumentální zpracování: T. V. Gamkrelidze–V. V. Ivanov: *Indoevropskij jazyk i Indoevropejcy. Rekonstrukcija i istoriko-tipologičeskij analiz prajazyka i protokultury*. Sv. 1–2. Izdatel'stvo Tbilisskogo universiteta, Tbilisi 1984.

jež je umožňují chápat jako erotické symboly – tak jak to ve své stati odůvodňuje Urszula Majerová-Baranowska.

Než se začneme věnovat otázce, jaký je vztah jazykového obrazu světa k mimojazykovému vědomí o světě, otázce, která znepokojuje jazykovědce-taxonomy, uveďme ještě několik poznámek o významu a jeho součastech. Bereme-li v úvahu „vzdálenější“ součásti, týkající se mytologických představ a rituálů („padající déšť oplodňuje zemi“) – které jsou pro mnoho imanentistů čistě pragmatické a mimojazykové –, pak samozřejmě musíme brát v úvahu tím spíš ty jazykové součásti významu, které jsou pokládány za sémantické, avšak fakultativní, tedy ty vlastnosti, jež mají (ve strukturální sémantice) status kontextových příznaků (např. „déšť padá na ořeší“). Stručně řečeno předpokládáme (přinejmenším v úvodní etapě výzkumu), že budou registrovány veškeré kontexty slova uvedené ve zkoumaném souboru textů. Na námitku, že směřujeme systémové a kontextové vlastnosti, odpovídáme tím, že se odvoláváme na samozřejmý fakt: všechny vlastnosti, i ty nepochybně systémové (např. „matka je dospělý člověk, žena, která porodila dítě“), jsou vyjadřovány v kontextu. Lze je vzájemně odlišit? – a jak? Je to samozřejmě možné, a to mnoha způsoby. Pro etnolingvistu se první a nejdůležitější rozlišení týká společensky ustálených vlastností a vlastností individuálních. Na spodní hranici společenského ustálení je opakovanost spojení vlastnosti s předmětem. Opakovanost otevírá cestu ke stereotypizaci. Etnolingvistický slovník musí být slovníkem **stereotypů**, tzn. kulturně a jazykově ustálených charakteristik předmětů přiřazovaných k danému názvu.

Zvláštní zdůraznění si zaslouží dva typy charakteristik, jež lze z textů získat. První typ představují takzvané esenciální druhové věty, obsahující zobecnění a vztah k typickému předmětu, např. „zlato nerezaví“, „čapí hnízdo chrání dům před bleskem“, „bratr se stará o sestru“. Druhý typ tvoří věty odvolávající se k mýtům dané kultury. Například ve známé písni o toulavém vojákovi sděluje věta „koń grzebie żołnierza“ (kůň pohřbívá vojáka) pouze jednotlivou konkrétní událost, avšak tato událost se opírá o symboliku koně v polské lidové kultuře (démonické zvíře spjaté s magií, léčitelstvím, věštbami, smrtí) a o významy, které se někdy vydělují jako významy přídatné, symbolické. I jediné svědectví tohoto typu věty chceme ve slovníku ukázat a uchovat.

Otázka, k níž v průběhu této analýzy významu slov nevyhnutelně směřujeme, se týká hranic jazyka a hranic lingvistického popisu. Badatelé, kteří se úporně drží Saussurovy teze uzavírající jeho *Kurz obecné lingvistiky*:

„Jediným a pravým předmětem lingvistiky je jazyk uvažovaný sám o sobě a pro sebe“ (ostatně tato myšlenka nepochází od autora *Kurzu*, nýbrž od jeho vydavatele!), se nesmírně bojí tuto hranici překročit, aby se popis jazykových významů nakonec nestal encyklopedickým popisem světa, který je ve svém „všechnoismu“ neplodný. Tato obava se paradoxně pojí s celkovou nejasností, pokud jde o způsob stanovení této hranice. V úvahách vědců o této otázce mívá paralyzující účinek. Přece jen však v současné sémantice výrazně roste potřeba usouvztažnit význam jazykového vyjádření (užívám zde tuto obecnější formulaci) s obrazem světa ustáleným ve společenském vědomí. Už ryzí strukturalista Jurij Apresjan viděl určité zdroje omylů při definování slov právě v tom, že se nepřihlíží k „naivnímu“ obrazu světa utvářenému po staletí, jež ovládá [...] každý mluvčí a který nejenom nalezl svůj odraz ve významech slov, ale který také rozhoduje o jejich užití“.¹² Ve svých analýzách se ovšem nedostal mimo okruh čistě jazykových, imanentních údajů (jak ukazuje jeho *Lexikální sémantika*, 1980) a mimo tezi o syntaktických závislostech ve významu slova.

Odborníci věnující se sémantice složitějších jazykových spojení – věty a textu – zavedli pojem *vědomí o světě* (wiedza o świecie) jako zdůvodnění takového, a ne jiného užití a chápání slov. Součástmi těchto znalostí jsou určité předpoklady týkající se přirozené povahy (natury) světa a závažných modelů kultury. Lakoffova příkladová věta „John řekl Mary, že je ošklivá, a pak zase ona urazila jeho“ je pochopitelná pouze na pozadí kulturního (mimojazykového) předpokladu: říci ženě, že je ošklivá, ji urazí. Takové a podobné předpoklady pronikají do jazykových textů jako presupponované obsahy. Presuppozicí textu je celý souhrn soudů o světě, které – jak řekl výstižně Andrzej Bogusławski – by normální člověk předdeslal v případě potřeby slovy „vím, že...“.¹³ Tyto soudy jsou skrytou významovou rovinou textu. Jsou v něm přítomny jako samozřejmost, jako něco, co nevzbuzuje pochybnosti (přestože jsou někdy jako takové prezentovány). Presuppozice, která je podmínkou odhalení komunikačního smyslu výpovědi, je zároveň i součástí obsahu této výpovědi.

¹² Jurij Apresjan: Definiowanie znaczeń leksykalnych jako zagadnienie semantyki teoretycznej. In: Anna Wierzbicka (ed.): *Semantyka i słownik*. Varšava 1972, s. 44.

¹³ Viz Andrzej Bogusławski: Termin „presuppozycja“ i poniatnyj aparat teorii teksta. In: Maria Renata Mayenowa (ed.): *Tekst, język, poetyka*. Varšava 1978, s. 24.

Role faktoru popsaného jako „vědomí o světě“ vzrůstá postupně s uvolňováním jazykové sémantiky z pout kategoriální větné skladby a s uvažováním o vztazích slov a jejich významů ke skutečnosti. Řešení z tohoto hlediska harmonické navrhuje Hilary Putnam. Ve významu slova odlišuje vedle syntaktického ukazatele (např. pro „vodu“ informaci, že je to podstatné jméno konkrétní, nepočitatelné) a ukazatele sémantického („voda“ je živé a tekutina) ještě takzvanou stereotypní součást, otevřenou vůči znalostem o světě, která je konvenční představou typického předmětu, jeho činností, chování, vlastností atd. („voda“ je průhledná, bezbarvá, nemá chuť, hasí žízeň apod.). Od někoho, kdo ví, co znamená slovo „voda“ nebo „tygr“, se vyžaduje, jak tvrdí Putnam, aby věděl, že modelová, typická, normální voda je průzračná a normální tygr pruhovaný. Bez obeznámenosti s těmito elementy znalostí o předmětech nejsou slova dobře osvojena. Takové pojetí významu je odlišné od předmětového vztahu, zároveň však odpovídá za správné určení tohoto vztahu.

Právě na základě zkoumání jazykového stereotypu, v té variantě, jak uvedenou problematiku chápal Hilary Putnam a jak ji ve svých nejnovějších pracích uplatňuje Anna Wierzbicka, se dospívá k žádoucímu překonání izolace mezi popisem významů slov a popisem „naivního“ obrazu světa, spočívajícího v základech jazyka a tímto jazykem neustále různými způsoby a s různou intenzitou tvořeného.

Mám-li na závěr zformulovat vlastní stanovisko k této otázce, pokusím se o to v těchto několika bodech.

- 1) Jazyk a jeho sémantika fungují na pozadí společensky ustáleného vědomí o světě, obojí na sebe vzájemně dynamicky působí.
- 2) Jazyk všemi možnými způsoby vstřebává prvky tohoto vědomí o světě, které shromáždili vynikající jednotlivci, skupiny lidí a celé dané společenství, jež neustále rozšiřuje svou zásobu informací. Jazyk z této zásoby jistě prvky vybírá, přetváří, stabilizuje a ve výsledku nakonec dochází k jejich „ukotvení v jazyce“, „ujazykovění“.
- 3) Proces ukotvení v jazyce má různé formy. Lze je chápat jako fáze. Jde o fázi, kdy se odvoláváme k obsahu, aniž je stabilizován – například věta „Ani v ráji dnešního světa had nepřestává lákat jablkem falešného poznání“ poukazuje k hlubším znalostem bible, než jaké jsou dnes v běžném povědomí. Pak je tu fáze obsahové stabilizace beze znaků formálního jazykového ustálení, srov. např. takové věty jako „Blesk neuhodí do lísky“, „Požár způsobený bleskem se nemá hasit“, „Straka na plotě předpovídá hosty“.

Tyto věty poukazují k charakteristickým pověrám, přesvědčením atd. daného prostředí, které utvářejí **vrstvu topiky** (*loci communes*). Konečně je tu fáze stabilizace jak ve smyslu obsahovém, tak také formálním, kdy ustáleným slovním spojením – dvouslovným („svatá země“, „matka země“, „jasný blesk“, „drobný deštěk“, „ohněm a mečem“) či víceslovným, jako jsou přísloví, hádanky, písně či pohádky – odpovídá souhrn ustálených soudů o světě.

4) Jazyk ovšem nelze považovat pouze za prostý odraz skutečného světa, dokonce ani za jeho předpokládaný model. Čeho by byly odrazem či modelem například malé bytůstky v červených čepičkách, kterým říkáme trpaslíci? Významy jednotlivých slov jazyka, tvořící jazykový obraz světa, mají ke skutečnosti nepřímý vztah. Představují (navazujeme zde na dřívější formulace) **interpretaci** skutečnosti v jejích rozměrech fyzických, psychologických, společenských i duchovních. Jazykový obraz světa, který má svou vnitřní stylovou a žánrovou diferenciaci, svou modalitu, svou ontologii i poetiku, je výsledkem lidského hledání smyslu ve světě, který člověka obklopuje.

Přeložila **Daniela Lehárová**; odborná redakce překladu **Irena Vaňková**

Profily a subjektová interpretace světa⁻¹

JERZY BARTMIŃSKI
STANISŁAWA NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA

Pojem profilování, který se používá v literatuře z oblasti jazykovědné sémantiky, nemá pouze jediný všeobecně přijímaný význam. Pracuje se s ním v zásadě dvojím způsobem. Jeden vychází z amerického kognitivismu (Langacker 1987, 1995), druhý známe z prací Anny Wierzbické (1985 a dále) a jejích následovníků. Podrobněji představíme toto druhé pojetí, z něhož vychází zkušební svazek *Slovníku lidových stereotypů a symbolů* (1980) a které bylo prověřeno na příkladech ze spisovné i lidové polštiny. Průběh diskuse, která o pojetí profilování proběhla v Lublinu v letech 1980–1993, je částečně dokumentován ve sborníku *Profilowanie pojęć. Wybór prac* (Bartmiński 1993).

Než bude řeč o rozdílech mezi tímto dvojím chápáním zmíněného pojmu, poukážeme na jisté společné rysy, které nám dovolují mluvit v souvislosti s profilováním o jednom směru hledání. Společné jádro spočívá ve významové analýze jazykových výrazů v rámci určitého širšího kontextu,

⁻¹ Oproti originálu (podmiot, podmiotowy) volíme vzhledem k silné terminologické zátěži výrazu „podmět“ v české tradici překlad subjekt, subjektiv (srov. též ruský překlad studie *Profili i subjektivnaja interpretacija mira*. In: *Jazykový obraz mira: očerki po etnolingvistike*. Indrik, Moskva 2005, s. 105).

jímž je například pro Wierzbickou fillmoreovské chápání prototypové situace (Wierzbicka 1985), pro Langackera pojem kognitivní doména, který odpovídá tomu, co někteří badatelé nazývají rámcem nebo idealizovaným kognitivním modelem (Langacker 1995, s. 18). V přístupu, který je nejbližší nám, v **modelu antropologickém**, jde o soubor pojmů sdružených kolem pojmu **mluvícího subjektu** (*homo loquens*), který se skládá z takových „subjektových“ prvků, jako je *typ racionality* (typ racionalności), *vědomí o světě* (wiedza o świecie), *systém hodnot* (system wartości), a zejména *hledisko subjektu* (podmiotowy punkt widzenia) a jím motivovaný obraz světa. Popis významu je v těchto přístupech podmíněn vztahy k určitému pozadí; je jím situace, širší pojmová struktura či pozadí subjektu (tlo podmiotowe), tj. komplex faktorů spojených s *homo loquens*, s jeho postoji a intencemi, jež jsou v textu přítomny mimo jiné jako charakteristika žánrově-stylová a obecně vzato kulturní. Takové chápání pozadí vytváří perspektivu pro celostní lingvistický popis. Předností subjektového pojetí pozadí je možnost použít lingvistický (sémantický) popis nejen v souvislosti s jazykovým a pojmovým systémem, s rozličnými relacemi jazyka a řečové situace, ale i v souvislosti s člověkem a – slovy A. M. Lewického – k tomu, abychom poukázali ke „spojitosti jazykového chování člověka s jeho myšlením, kulturou a vývojem civilizace“ (Lewicki 1993, s. 623).

Subjektový charakter pozadí zvoleného pro popis významu je rovněž dokumentován v příslušné terminologii, kde dominují výrazy typu *hledisko* (punkt widzenia), *perspektiva* (perspektywa), *profilování*, *profil* (profilowanie, profil), *vize* (wizja), *obraz* (obraz), *portrét* (portret), *aspekt* (aspekt) aj. Všechny implikují představu pozorujícího subjektu.

V souladu se zásadami etnolingvistiky, uplatňující subjektivní rekonstrukci kultury z jazykového základu, vycházíme při definici pojmů *profilování* a *profil* z běžné intuice. Chápeme profil – tak jako *Słownik języka polskiego* Mieczysława Szymczaka (dále SJP Szym) – jako „konturu, obrys, formu něčeho“ a sloveso *profilovat* jako „dát předmětu určitou formu“. V naší definici znamená profilování subjektivní (tj. svůj subjekt mající) jazykově-pojmovou operaci, která spočívá ve svébytném vytvoření obrazu daného předmětu, a to prostřednictvím jeho uchopení z hlediska určitých aspektů (podkategorií, fází), jako je například původ, vlastnosti, vzhled, funkce, události, prožitky apod., a to v kontextu vědomí (wiedza) určitého typu a v souladu s požadavky určitého hlediska.

Pojmy *profil* a *profilování* pro nás znamenají centrum celého komplexu pojmů, do něhož patří navíc pojmy *hledisko*, *aspekt*, *zkušební rámec*

a *scéna*, která zahrnuje aktualizované součásti pozadí, obsažené ve *zkušenostním rámci*. Všechny tyto pojmy se na obecnější rovině vztahují k pojmu jazykového obrazu světa. Faktory, na nichž závisí profilování, jsou spojeny s výše zmíněnými subjektivními kategoriemi: s typem racionality (tj. *něčí racionality*), něčího vědomí o světě, něčího systému hodnot a něčího hlediska; vztahují se k vysoké úrovni organizace jazyka, s níž je nutně spojena přítomnost človek a jako interpretátora a „organizátora scény“ (Tokarski 1991, s. 137).

Upřesněme naše chápání těchto pojmů na vybraných příkladech. Bude me je sledovat v jistém nenáhodném pořadí, podle stupně jejich jasnosti v průběhu analýz. Jazykovědec provádějící popis v rámci modelu, který nás zajímá, se setkává nejprve s množstvím údajů vyjádřených v různých kulturních kódech (kód verbální, kód chování, kód mytologicko-ideologický, kód předmětně-symbolický); tyto údaje tvoří komplexní pozadí, vyplňující zkušenostní rámec zúčastněné osoby tak, jak je dostupný zkoumání.

Pojem *zkušenostní rámec* (rama doświadczeniowa), jehož tu užíváme, je širší než pojem *rámec vnímání* (rama postrzeżeniowa), který se vyskytuje v pracích kognitivistů (Langacker 1995, s. 66): chceme totiž obsáhnout nejen to, co je postřehnutelné zrakem a konceptualizuje se v aktu poznání, ale navíc i to, co je kulturně ustáleno na základě ritualizovaných způsobů chování, pověr, emocí, axiologizace apod., a také – z jiného hlediska – vše, co do aktuální zkušenosti vnáší individuální a společenská paměť. Rámec vnímání, poznávací rámec, rámec sémantický – to jsou podtypy zkušenostního rámce.

Kolektivní práce na lublinském slovníku stereotypů potvrzuje účelnost takto širokého chápání zkušenostního rámce: díky němu se daří zachytit vnitřní diferenciaci obrazů světa v jazyce i v kultuře, diferenciaci danou různými kódy, styly a žánry řeči. Je zajímavé, že zkoumání axiologické slovní zásoby polštiny, probíhající souběžně se *Slovníkem stereotypů a symbolů*, se setkala s problémem přílišné jednostrannosti údajů – byly to výhradně údaje jazykové –, což nedovolilo například konfrontovat proklamované hodnoty s těmi, které Poláci skutečně vyznávají.

Ke konkretizaci údajů obsažených ve zkušenostní bázi dochází v řečových aktech při konstrukci scény. Vycházíme – na rozdíl od badatelů uplatňujících zjednodušenou dichotomii systém : užití – z předpokladu, že tato konkretizace má dvě etapy: jednu představuje **konkrétní řečový akt**, dějící se teď a tady, jehož výsledkem je konkrétní výpověď (jak by to zřejmě odpovídalo tomu, co Langacker nazývá „bezprostřední oblastí konceptuali-

zace“ – Langacker 1995, s. 67), druhá se uskutečňuje na úrovni **společenské konvence**, jejíž vlastností je opakovatelnost v různých výpovědích.

To lze ilustrovat na příkladu hvězd a souhvězdí. Analýza bohatého komplexu názvů hvězd v lidové polštině z hlediska jejich onomaziologického základu (Niebrzegowska 1996) umožnila rekonstrukci dvou velkých konceptuálních scén, „náboženské“ a „hospodářské“.

O konvenční scéně „vánoční“ můžeme mluvit v souvislosti s pojmenováním Venuše jako *Betlémské hvězdy*, Orionu jako *Betlémského chléva*, Kastora a Polluxe jako *Hvězd Tří králů* apod., což se na textové úrovni pojí s příslušnou opakující se („folklorizovanou“) fabulací, přidanou k neutrálním názvům: například hvězdám ze souhvězdí Vlasý Bereničiny se lidově říká *Síto* a k tomuto názvu se dodává konvenční text, že jde o „síto, přes něž Tři králové sypali koním oves“; souhvězdí pojmenovaná *Skopec* a *Kuřátka* (Plejády) se doplňují komentářem, že jsou to „dárky pro děťátko od pastýře“ apod.

Další komplex je tvořen takovými názvy hvězd jako *Kladívka*, *Sekery*, *Šňůry*, *Šíp*, *Kleště*, *Žebřík*, *Sloup*, *Svatý kříž* (Labuť), které se vztahují k jiné náboženské scéně – „pašijové“. Tuto scénu spoluvytvářejí takové názvy hvězd jako *Hvězda Matky Boží Bolestné*, *Nevěsty a Tři Marie* (tři hvězdy Střely). Určitý soubor názvů dává opodstatnění mluvit o „scéně posledního soudu“, další zase o „scéně nazaretské“ atd.

„Hospodářská“ konceptualizace hvězd má své širě známé lexikální ukazatele v názvech typu *Velký vůz*, *Vozka*, *Báby*, *Ženci*, *Mléčná dráha*, v jejichž základu tkví metafora NEBE JE VELKÁ VESNICE. Rovněž v tomto případě tvoří sémanticky kompaktní soubor nejen názvy samy, ale rovněž to, že jsou s nimi spojovány určité události, předávané jako folklorizované fabule. Klasickým příkladem takových podvojných vyjádření metafory NEBE = VESNICE (názvu i fabule) je „hvězdářská nauka“ Vojského v osmé knize Mickiewiczova *Pana Tadeáše*.

Klíčovou pozici v našem pojmovém systému zaujímají pojmy *aspekt*, *podkategorie*, *fazeta*. Tyto tři termíny, často zaměňované, znamenají víceméně totéž (přestože by mělo smysl je rozlišovat, mluvit například o *aspektu* ve vztahu k obrazu heslového předmětu nebo o *fazetě* jako o souhrnu soudů tvořících explikaci pojmu a popisujících vlastnosti heslového předmětu). Možná by se měl užívat jen jeden termín – a snad by to mohl být ten, který používá Wierzbicka, *fazeta*. Langacker a jeho žáci a následovníci používají v tomto smyslu termínu *doména* (Langacker 1995, s. 164).

Stojí za poznámku, že pojem *fazeta* má tradici rovněž v jiných vědách. V teorii informace se uplatňuje koncepce fazetové klasifikace (Czerny 1981, s. 69–75), jejíž základy vytvořil indický bibliograf Shiyali R. Ranganathan, autor děl *Colon Classification* (1933) a *Philosophy of Library Classification* (1951). V oblasti vědeckých informací znamená fazeta totéž co „podkategorie“, „skupina tříd odpovídajících nějaké společné charakteristice“, označujících například druh materiálu, druh činnosti atd. Fazety se mohou seskupovat do kategorií (*Słownik terminologiczny informacji naukowej*, dále STIN, 1979, s. 45).

Základní otázka spojená s fazetami se týká toho, zda je prostřednictvím analýzy materiálu objevujeme, zda jsou nějakým způsobem vyhledávány v množství empirických údajů, anebo zda je na materiál klademe zvnějšku jako síť, která materiál uspořádává a umožňuje snáze porovnat různá hesla. S tím se pojí další otázka – jsou fazety specifické pro jednotlivé pojmy a jejich skupiny, anebo jsou univerzální?

Pokud jde o první otázku, od počátku jsme dávali přednost takové kategorizaci, která „by se blížila ke zkušenostem, pocitům, intuici prostého člověka, „plebejce“, nositele lidové kultury“ (SLSJ 1980, s. 21), a naplňovala by tedy požadavek subjektové rekonstrukce. Proto jsme navázali na aristotelovské kategorie, které jsou – podle formulace Jodłowského – výsledkem „pozorování vztahu obyčejného smrtelníka ke světu, jenž ho obklopuje“ (SLSJ 1980, s. 21).

Když byla v roce 1980 (v SLSJ) navržena kategorizace definičních vět, nebylo ještě rozhodnuto, jaké místo v kognitivní definici připadne pojmu fazeta. Ukázalo se, že to bude místo významné. Nejen proto, že změna metod definování, totiž opuštění modelu taxonomické definice (viz její kritika in Bartmiński 1984) a směřování k definici kognitivní (Bartmiński 1988a), otevřeně (Bartmiński–Tokarski 1993), s sebou přinesla značný nárůst rozsahu definice, a tedy nezbytnost ji určitým způsobem vnitřně členit. Především však proto, že fazetový systém výstavby výkladu otevírá nové, neobvyklé perspektivy, co se týče poukazů ke kognitivní struktuře pojmů. Právě takové vzorové uplatnění fazetové koncepce se podařilo Anně Wierzbické (1985). Prokázala existenci definičních schémat pro určité skupiny lexika (například názvy artefaktů, názvy zvířat) a teoreticky je zdůvodnila. Odlišila pojmy taxonomické, funkcionální, partonomické a kolektivní a přisoudila jim odlišné definiční struktury jak ve složce kategorizující, tak ve výběru fazet. Například pro šálky – účel, materiál, vzhled, rozměr, použití (Wierzbicka 1985, s. 33–34), pro myši – „přirozenost“, původ, prostředí, velikost,

vzhled, chování, vztah k lidem (Wierzbicka 1993, s. 254–256). Možnost používat jedno společné explikační schéma byla potvrzena pro drahé kameny (Mazurkiewicz 1989a), hvězdy (Niebrzegowska 1990), obilniny (Zięba 1991), byliny (Steckiewicz 1991), květiny (Lis 1995), stromy (Wawręta 1991), ptáky (Świć–Chlebiej 1991, Winiarczyk 1995) apod.

Specifický soubor fazet byl zapotřebí k interpretaci a srovnávacímu popisu národních stereotypů; šlo o následující fazety: postoje k lidem; vlastnosti charakteru a intelektu; životní postoje a vztah k majetku; světový názor; vnější vzhled (Bartmiński 1995b).

Pro charakteristiku profesních stereotypů (*zemědělce, dělníka a úředníka*) vyčlenil Andrzej Wejland poněkud jinak definované „aspekty“, totiž: city a postoje k lidem; kvalita práce a vztah k práci; majetková situace a vztah k majetku; životní situace a životní postoje; světový názor (náboženství a politika); osvěta a zvyky; místo mezi lidmi; vzhled a oblečení (Wejland 1989, s. 94).

Teze o existenci jednolitých definičních schémat při výkladu hesel z jednoho sémantického pole nelze chápat dogmatically. Ve skupině národních stereotypů se například jako značně odlišné od ostatních z hlediska fazetové struktury jeví pojmy *Němec* a *Rus* – ten první Poláci (v roce 1990) interpretovali v kategoriích národnosti, druhý v kategoriích ideologie (Bartmiński 1994), a ve skupině profesních stereotypů – například *úředník* a *zemědělec* – je první vnímán zkoumanými dělníky prostřednictvím svého vztahu k lidem a druhý prostřednictvím svého vztahu k práci (Wejland 1989, s. 95).

Kategorizace předmětu, výběr fazet odpovídajících uplatňované kategorizaci a kvalitativní charakteristiky předmětu v rámci přijatých fazet společně svědčí o tom, co lze nazvat profilováním. Profilování je proces, jehož výsledkem je profil. Uvedeným termínem rozumíme nejen variantu významu, ale spíše variantu představy o interpretovaném předmětu. Ta je vytvořena výběrem fazet a jejich uspořádáním v souladu se zásadami implikace a naplněna obsahem v duchu přijatého vědomí o světě; současně jde o variantu vytvořenou nějakým dominantním faktorem, dominantou. Vytváření profilu je vpojeno do mechanismů organizace scény, ať už na úrovni individuálního řečového aktu, anebo na úrovni společenské konvence (jak jsme o tom hovořili výše).

Než se dostaneme k souvislosti pojmů profil a hledisko subjektu, zastavme se nakrátko u otázky vztahu profilu k významu slova. Pokud přijmeme nejobecnější chápání významu jako sémantického korelátu stojícího mezi

jazykovým vyjádřením a skutečností, musíme si nyní položit následující otázky:

- 1) Patří profily a významy k odlišným, vzájemně neslučitelným interpretačním rovinám?
- 2) Jsou profily pouze jiným názvem pro různé významy, tzn. pro polysémii?
- 3) Nacházejí se profily uvnitř vydělených významů?

Kdyby odpověď na otázku číslo 1) byla kladná, uvažování o dalších dvou otázkách by bylo bezpředmětné. Musíme tedy předpokládat, že oba pojmy lze používat v rámci jedné sémantické teorie. Provedené analýzy – například *lidu*, *práce* – *pravice* – *levice*, *vlasti* – dokazují oprávněnost práce s oběma pojmy.

Na otázku 2) – zda jsou profily prostě jen různými významy – zní odpověď: Ne. Argumentem je tu mimo jiné příklad vlastních jmen, o nichž se tradičně říká, že nemají význam a pouze označují, avšak k jejich analýze lze použít pojmu *profilování*. Vlastní jména totiž doprovází „sémantický korelát“, který může být různě profilován: mluví-li se o X, může se to týkat jeho různých aspektů v souvislosti s postoji a intencemi mluvčích. Toto rozlišení profilů se podařilo popsat v souvislosti s *Němcem* i u dalších národních stereotypů, je to možné u místních názvů typu *Krakov*, *Varšava*, *Podhalí*, u názvů zemí jako *Polsko*, jmen osob jako *Napoleon*, *Kościuszko* atp. Tato jména „chladně“ denotují to, co denotují, a nikdo ani trochu nepochybuje, jak je má používat, kdežto charakteristiky s nimi spojované – které neodpovídají klasickému chápání významu – jsou velice rozrůzněné na úrovni toho, co jsme označili jako profily, determinované subjektivně a kulturně. (O tom bude ještě řeč.)

Na otázku 3) odpovídáme kladně. Profily se nacházejí uvnitř vydělených významů a znamenají specifickou formu utváření bázevého obsahu. Profily rozrůžňují představu o prototypovém předmětu.

Mechanismus vytváření profilu pojmu je možné popsat v několika jeho typických průbězích, propojujících součásti z různých vrstev významu slova. Za prvé je kvalita profilu spjata s výběrem kategorizačního komponentu. Z příkladů již analyzovaných připomeňme CHRPU (blawatek), která je kategorizována jako „rostlina“, jako „květina“, „bylina“ či „plevel“ a získává pokaždé jiný soubor fazet a různý obsah jejich vnitřních charakteristik. LID (naród), definovaný v přesném smyslu jako „neprivilegované vrstvy společnosti“ a kategorizovaný na nižší úrovni jako „stav“, „třída“, „spole-

čenská skupina“, podléhá výrazné obsahové diferenciaci, pokud jde o vlastnosti, chování, symboly atd. (Bartmiński – Mazurkiewicz 1993).

Za druhé nadřazená kategorie nemusí podléhat variabilitě, rozlišení se může týkat jen jedné z nižších úrovní, např. OHEŇ je v lidové polštině diferencován pomocí profilů zejména vzhledem k místu výskytu: *oheň nebeský*, *pekelný*, *v očištění*, *domácí* (Szadura 1996), VODA zase vzhledem ke svému uplatnění a použití: voda jako nápoj, jako prostředek očištění, jako léčivý a magický prostředek (Majerová-Baranowska 1993).

Vztah mezi profilováním – polysémií – kategorizačním komponentem rozhodně není prostý a jednosměrný. Odpovídají různým způsobům kategorizace různé významy? Samozřejmě ano, pokud jsou tu přítomny i další denotáty: např. *kania* (káně) „pták“ i „houba“, *żuraw* (jeřáb) „pták“ i „vahaadlo u studny“. V každém z těchto příkladů je rozdílné celé schéma výkladu, protože kognitivní struktury pojmů „pták“, „houba“, „technické zařízení“ jsou odlišné.

Proti zjednodušujícímu zobecňování však hovoří příklady metaforizace, kdy rozdílná kategorizace nenarušuje sémantickou jednotu hesla v lexikografických pracích, např. *baran* (beran) – zvíře i člověk, *młot* (kladivo) – nářadí i člověk, *klops* (masová roláda) – jídlo i situace (krach); tyto příklady jsou ve slovnících popisovány společně, jako by to byla sémanticky homogenní hesla – slovníkáři tu ještě nechtějí mluvit o odlišných významech. Nejde tedy o různé profily, tvořící jakoby nižší úroveň diferenciaci obsahu slova, něco, co by bylo možné nazvat „skrytou polysémií“?

Zastavme se u funkce výrazu *jako* ve zkoumaných kontextech a položme si otázku, v jaké míře, případně v jakých užitích odlišuje tento výraz profily od významů. Jsou níže uvedené kontexty sémanticky identické?

- 1) *kania* (káně) jako pták a *kania* jako houbu,
- 2) *baran* (beran) jako zvíře a *baran* jako člověk,
- 3) *człowiek* (člověk) jako společenská bytost a *człowiek* jako biologický organismus.

Skutečně výraz *jako* pouze „přepíná“ představu o předmětu z jednoho aspektu na jiný, anebo – použijme popis tohoto výrazu ze SJP Szym – „zdůrazňuje funkci, specifický charakter něčeho, činnost, pozici, roli zaujímanou ve vztahu k něčemu“? Zdá se, že ke „zdůraznění funkce“ dochází ve všech uvedených příkladech, avšak zdůrazňuje se pokaždé něco jiného, jinak se chápe hlavní člen: v příkladech 1) a 2) je slovní spojení s *jako* přiřazeno k hlavnímu členu, chápanému ve formální supozici (měl by být

zapsán v uvozovkách: „kania“, „baran“, anebo opatřen slovem „výraz“), v příkladu 3) je hlavní člen chápán v „materiální“ supozici, jde o pojem, ne o název věci. Pouze u třetího příkladu můžeme mluvit o různých profilech.

Při shrnutí musíme konstatovat, že různé profily nejsou různými významy; jde o způsoby organizace sémantického obsahu uvnitř významů. Utvářejí se na základě derivace, jejímž východiskem je bázev komplex sémantických vlastností **v rámci významu** jako **otevřeného** komplexu vlastností. Profilování předpokládá existenci prototypu. Pojem prototyp lze spojit s profilováním, souhlasíme-li s tím, že existuje prototypový profil a pak profily další, od něho odvozené.

Takové pojetí profilu potvrdilo svou hodnotu například při popisu stereotypu Němce a zároveň umožnilo provést velice podstatný přechod od chápání profilu na základě fazetové struktury k objevení pojmu hledisko, a dále pak ke stanovení hypotézy týkající se subjektu, s kterým je toto hledisko spojeno. V historii stereotypu Němce v polském prostředí se podařilo ukázat, že existuje korelace mezi různými obrazy západního souseda a subjektivními hledisky, a jít i dál, totiž provést historicko-kulturní identifikaci těchto subjektů. Stručně řečeno: model „Němce jako cizího“ odpovídá hledisku „prostého člověka“; model „Němce jako „pludraka““ (hanlivé označení motivované typickým oblečením, pozn. překl.) – hledisku šlechtice-Sarmata; model „Němce okupanta a nepřítel“ – hledisku polského vlastence bojujícího za nezávislost země; model „Němce kata“ – hledisku oběti násilí; a nakonec současný model Němce jako pracovitého, bohatého a kulturního Evropana se dnes vytváří z hlediska současného mladého polského inteligenta (Bartmiński 1994).

Metodologicky podobně byla provedena analýza pojmu LID v polštině dvou posledních staletí. Vycházela z podrobné dokumentace uplatnění slova a pojmu v různých typech textů, respektovala předpoklady subjektové rekonstrukce a dospěla k závěrům týkajícím se hledisek a dále zejména zkoumání vnímajícího subjektu. Tento subjekt se podařilo blíže charakterizovat vzhledem k jeho společenskému, politickému, ekonomickému a intelektuálnímu statutu (Bartmiński–Mazurkiewicz–Brzozowska 1993).

V takto zaměřených popisech se propojují lingvistické analýzy s analýzami literárních textů. Literární vědci shromáždili řadu poznatků o způsobech konstruování obrazů světa z různých hledisek – uveďme na závěr alespoň tři příklady: v *Grotesce* Stefana Themersona je to svět viděný očima termitů, v *Nabarveném ptáčku* Jerzyho Kosińskiego jde o východopolskou venkovskou společnost viděnou očima židovského dítěte a v *Plechovém*

bubínku Günthera Grasse je válka vnímána z perspektivy inteligentního mrzáčka-trpaslíka. Takto chápaný kognitivnělingvistický popis je zároveň i popisem antropologickým.

Přeložila **Daniela Lehárová**; odborná redakce překladu **Irena Vaňková**

Přeloženo z: Profile a podmiotowa interpretacja świata. In: Jerzy Bartmiński–Ryszard Tokarski (eds.): *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin 1998, s. 211–224.

LITERATURA

- Bartmiński, Jerzy:** *Zalożenia teoretyczne słownika*. In: SLSJ, 1980, s. 7–36.
- Bartmiński, Jerzy:** Definicja leksykograficzna a opis języka. In: Kazimierz Polański (ed.): *Słownictwo a opis języka*. Katowice 1984, s. 9–20.
- Bartmiński, Jerzy:** Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji. In: Jerzy Bartmiński (ed.): *Konotacja*. Lublin 1988, s. 169–183.
- Bartmiński, Jerzy:** *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*. In: JQS, 1990, s. 109–127.
- Bartmiński, Jerzy:** *Prawica – lewica*. Sposoby profilowania pojęć. *Poradnik językowy*, 1991, č. 5–6, s. 160–161. Přetisk PP, s. 147–153.
- Bartmiński, Jerzy:** O profilowaniu w słowniku etnolingwistycznym. In: *Philologia slavica. K 70-letiju akademika N. L. Tolstogo*. Moskva 1993, s. 12–19. Přetisk PP, s. 7–17. (1993a)
- Bartmiński, Jerzy:** O profilowaniu i profilach raz jeszcze. In: Jerzy Bartmiński–Ryszard Tokarski (eds.): *O definicjach i definowaniu*. Lublin 1993, s. 269–275. (1993b)
- Bartmiński, Jerzy:** Jak zmienia się stereotyp Niemca w Polsce. *Przegląd Humanistyczny*, 1994, č. 5, s. 81–101.
- Bartmiński, Jerzy:** Nasi sąsiedzi w oczach studentów. Z badań nad stereotypami narodowymi. In: Teresa Walas (ed.): *Narody i stereotypy*. Krakov 1995, s. 258–269.
- Bartmiński, Jerzy–Mazurkiewicz, Małgorzata:** Lud. Profile pojęcia i ich konteksty kulturowe. In: Jerzy Bartmiński–Małgorzata Mazurkiewicz (eds.): *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne*. Lublin 1993, s. 213–230.
- Bartmiński, Jerzy–Niebrzegowska, Stanisława:** Stereotyp słońca w polszczyźnie ludowej. *Etnolingwistyka*, sv. 6, 1991, s. 95–143.
- Bartmiński, Jerzy–Tokarski, Ryszard:** Definicja semantyczna: czego i dla kogo? In: *ODiD*, 1993, s. 47–61.
- Baczkowska, Grażyna:** Ludowy duch wiatru. *Akcent*, 1986, č. 26, s. 56–58. Přetisk PP, s. 54–56.
- Czerny, Arkadij I.:** *Teorie wyszukiwania informacji*. Varšava 1981.
- Grzegorzczak, Renata:** *O rozumieniu prototypu i stereotypu we współczesnych teoriach semantycznych*. Varšava 1998.
- Koper, Anna:** Typy informacji i ich układ fazetowy w definicjach hasel z pola „meteorologia“ w Słowniku ludowych stereotypów językowych. In: *ODiD*, 1993, s. 293–303.

- Langacker, Ronald W.: *Foundations of Cognitive Grammar*. Sv. 1. California 1987.
- Langacker, Ronald W.: *Wykłady z gramatyki kognitywnej. Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993*. Ed. Henryk Kardela. Lublin 1995.
- Lewicki, Andrzej M.: *Językoznawstwo polskie w XX wieku*. In: Jerzy Bartmiński (ed.): *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. Sv. 2: Współczesny język polski. Lublin 1993.
- Lis, Justyna: *Kwiaty w języku polskim. Analiza leksykalno-semantyczna*. Magisterská práce, ved. Jerzy Bartmiński. Lublin 1995.
- Majer-Baranowska, Urszula: „Woda” – profile pojęcia w polszczyźnie ludowej. In: *ODiD*, 1996, s. 277–291. Přetisk PP, s. 207–231.
- Mazurkiewicz, Małgorzata: *Drogie kamienie w ludowym językowym obrazie świata. Język a kultura*. Wrocław 1989, t. 2, s. 165–183.
- Mazurkiewicz, Małgorzata: Dwa spojrzenia na pracę. Perspektywa interpretacyjna a znaczenie słowa. In: *JOS*, 1990, s. 129–146.
- Niebrzegowska, Stanisława: Gwiazdy w ludowym językowym obrazie świata. In: *JOS*, 1990, s. 127–146.
- Niebrzegowska, Stanisława: Gwiazda. Heslo v SsiSL, 1996, s. 203–221.
- Ranganathan, Shiyali Ramamrita: *Colon Classification*. Madras 1993.
- Ranganathan, S. R.: *Philosophy of Library Classification*. Madras 1951.
- Steckiewicz, Mirosława: *Konotacja semantyczna nazw niektórych ziół w polszczyźnie ludowej*. Magisterská práce, ved. Jerzy Bartmiński. Lublin 1991.
- Szadura, Joanna: Ogień. Heslo v SsiSL, 1996, s. 264–285.
- Świę-Chlebiej, Małgorzata: *Konotacja semantyczna nazw ptaków dzikich w polszczyźnie ludowej*. Magisterská práce, ved. Jerzy Bartmiński. Lublin 1991.
- Tokarski, Ryszard: Człowiek w definicji znaczeniowej słowa. *Przegląd Humanistyczny*, 1991, č. 3–4, s. 131–140.
- Wawreła, Krystyna: *Konotacja semantyczna wybranych nazw drzew liściastych w polszczyźnie ludowej*. Magisterská práce, ved. Jerzy Bartmiński. Lublin 1991.
- Wejland, Andrzej: Stereotyp grupy zawodowej. Analiza odpowiedzi na pytania otwarte o jej typowego przedstawiciela. In: Zygmunt Gostkowski (ed.): *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*. Sv. VII: *Společné stereotypy chłopa, úředníka i robotníka. Studia exploracyjne*. Wrocław 1989, s. 62–116.
- Wierzbicka, Anna: *Lexicography and Conceptual Analysis*. Ann Arbor 1985.
- Wierzbicka, Anna: Nazwy zwierząt. *ODiD*, 1993, s. 252–267.
- Winiarczyk, Aneta: *Stereotyp ptaków wieszczących zło w języku polskim*. Magisterská práce, ved. Jerzy Bartmiński. Lublin 1995.
- Zięba, Jolanta: *Konotacja semantyczna nazw podstawowych zbóż w polszczyźnie ludowej*. Magisterská práce, ved. Jerzy Bartmiński. Lublin 1991.

BIBLIOGRAFICKÉ ZKRATKY

JOS = *Językowy obraz świata*. Ed. Jerzy Bartmiński. Lublin 1990.

ODiD = *O definicjach i definowaniu*. Eds. Jerzy Bartmiński a Ryszard Tokarski. Lublin 1993.

PGK = *Podstawy gramatyki kognitywnej*. Ed. Henryk Kardela. Varšava 1994.

PP = *Profilowanie pojęć*. Wybór prac. Ed. Jerzy Bartmiński. Lublin 1993.

SJP Szym = *Słownik języka polskiego*. Sv. 1–3. Ed. Mieczysław Szymczak. Varšava 1983–1985.

SLSJ = *Słownik ludowych stereotypów językowych*. Zeszyt próbny. Ed. Jerzy Bartmiński. Wrocław 1980.

STIN = *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Ed. Maria Dembowska. Wrocław 1979.

SsiSL = *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. Sv. 1: *Kosmos*. – 1. Niebo, ciała niebieskie, ogień, kamienie. Ed. Jerzy Bartmiński. Lublin 1996.